

Міністерство освіти і науки України
Відокремлений структурний підрозділ
«Любешівський технічний фаховий коледж
Луцького національного технічного університету»

Етика та естетика

Методичні вказівки

до семінарських занять для здобувачів освіти
освітньо-професійного ступеня молодший бакалавр
галузі знань 24 Сфера обслуговування
спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа
денної форми навчання

Любешів 2023

УДК 17/111.852 (07)

К 77

До друку

Голова методичної ради ВСП «Любешівський ТФК ЛНТУ» _____ Герасимик-Чернова Т.П.

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозитарій коледжу

Бібліотекар _____ М.М. Демих

Затверджено методичною радою ВСП «Любешівський ТФК ЛНТУ»

протокол № _____ від «_____» _____ 2023 р.

Рекомендовано до видання на засіданні циклової методичної комісії викладачів соціально-гуманітарних дисциплін, фізичного виховання та захисту України

протокол № _____ від «_____» _____ 2023 р.

Голова циклової методичної комісії _____ Л.М.Кравчик

Укладач: _____ Л.М.Кравчик, викладач вищої категорії

Рецензент: _____

Відповідальний за випуск: _____ Л.М.Кравчик, викладач вищої категорії, голова циклової методичної комісії викладачів соціально-гуманітарних дисциплін, фізичного виховання та захисту України

Етика та естетика [Текст]: методичні вказівки до семінарських занять для здобувачів освіти освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр галузі знань 24 Сфера обслуговування спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа денної форми навчання /уклад. Л.М.Кравчик – Любешів: ВСП «Любешівський ТФК ЛНТУ», 2023.- 59 с

Методичне видання містить тематичний план курсу, плани семінарських занять, список літератури, список тем для підготовки контрольної роботи, перелік питань для підготовки до заліку з курсу «Етика та естетика».

Л.М.Кравчик, 2023

Зміст

Вступ.....	4
Тематичне планування курсу.....	5
Тематичне планування семінарських занять.....	6-52
Тема 1.....	
Тема 2.....	
Тема 3.....	
Тема 4.....	
Тема 5.....	
Тема 6.....	
Тема 7.....	
Список рекомендованої літератури.....	53
Список тем для підготовки контрольної роботи.....	55-57
Питання до заліку з курсу «Етика та естетика».....	58-59

ВСТУП

Курс за вибором «Етика та естетика» покликаний відкрити шлях людині до самої себе; адже у сучасному світі, зорієнтованому на споживацтво, змінюється розуміння цінностей: не мораль, не краса, а ринкова цінність речей стає ідеалом сучасної людини, спричиняючи збідніння людських почуттів та інтелекту. Мораль та естетична теорія відкривають світ у його справжній цінності: підносять над буденністю існування у напрямку до якісної зміни життя.

Етика та естетика як філософські науки відкривають можливості морально-чуттєвого пізнання реального світу шляхом удосконалення духовного світу особистості, що, як така, здатна формувати життя за законами краси та моралі й долати його потворність та обмеженість.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є мораль як форма індивідуальної та суспільної свідомості, загальні закономірності й тенденції розвитку моральності; феномен естетичного, особливості та закономірності чуттєвого пізнання дійсності, його форми та методи.

Метою курсу є формування морального та художньо-естетичного світогляду здобувачів освіти на основі засвоєння основних парадигм етичної та естетичної культури, виробленої протягом історичного розвитку людства.

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- формування та поглиблення уявлень здобувачів освіти про загальнолюдські духовні цінності добра та блага, сенсу життя та щастя, справедливості та гідності, прекрасного та досконалого, піднесеного та героїчного тощо;
- визначення основних критеріїв морального вибору, етичних та естетичних норм комунікативної та професійної діяльності, розширення морального та художнього досвіду молоді, підвищення рівня особистісного світорозуміння як шлях до самоаналізу та самовдосконалення;
- сприяти розширенню етичного та естетичного кругозору здобувачів освіти, прищепленню необхідних навичок культури поведінки, мови та спілкування, вміння аналізувати моральні явища та оцінювати моральні вчинки з позицій загальнолюдських моральних норм, що має неабияке значення для майбутніх спеціалістів.

Тематичне планування навчальної дисципліни (структура дисципліни)

Назва розділів, тем	Кількість годин			
	Усього	Лекції	Семинарські	Самостійна робота
Тема 1. Предмет і завдання етики. Мораль як соціальний феномен.	7	2		5
Тема 2. Головні етапи історичного розвитку етичної думки.	8	2	2	4
Тема 3. Поняття, структура і характеристика моральної свідомості	8	2	2	4
Тема 4. Моральні виміри спілкування	8	2	2	4
Тема 5. Національна етика. Сімейна етика. Релігійна етика. Біоетика. Професійна етика.	7	2	2	3
Тема 6. Визначення та сутність поняття «естетика». Основні категорії естетики	8	2	2	4
Тема 7. Специфіка і структура естетичної свідомості.	7	2	2	3
Тема 8. Мистецтво як естетичне явище. Мистецтво ХХ ст. в контексті європейської естетики.	7	2	2	3
Усього годин	60	16	14	30

Теми семінарських занять і методичні поради щодо підготовки до них

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Предмет і завдання етики. Мораль як соціальний феномен.	2
2	Тема 2. Головні етапи історичного розвитку етичної думки.	2
3	Тема 3. Поняття, структура і категорії моральної свідомості.	2
4	Тема 4. Моральні виміри спілкування.	2
5	Тема 6. Визначення та сутність поняття «естетика». Основні категорії естетики.	2
6	Тема 7. Специфіка і структура естетичної свідомості.	2
7	Тема 8. Мистецтво як естетичне явище. Мистецтво ХХ ст. в контексті європейської естетики.	2

Методика підготовки здобувачів освіти до семінарських занять

Семінарські заняття — одна із форм вивчення програмного матеріалу з курсу «Етика та естетика». Їх завдання — допомогти здобувачам освіти повніше засвоїти теоретично значущі положення дисципліни, сприяти «переведенню» їх змісту у сферу особистих вчинків за допомогою залучення здобувачів освіти до вільного й усвідомленого обговорення основних проблем етики та естетики, конкретних моральних життєвих ситуацій, значних подій у художньому житті селища, країни тощо, а також актуальних проблем сучасності. Належному засвоєнню матеріалу курсу сприяє ретельна підготовка до занять, у процесі якої здобувачі освіти повинні звертатися не тільки до конспекту лекцій та підручника, а й до рекомендованої викладачем літератури. Надзвичайно корисною для здобувачів освіти буде також і робота над питаннями для роздумів і самоперевірки. Підготовку до семінарських занять і вивчення кожної теми рекомендується проводити трьома основними етапами.

1. Ознайомлювальний. Передбачає ознайомлення з відповідною довідковою літературою і посібниками, а також з основними поняттями певної теми.
2. Основний. Включає вивчення основної літератури, підготовку до семінарського заняття за запропонованим планом. Цей процес передбачає відбір матеріалу, визначення його логічної побудови, а також пошук відповідних прикладів із реального життя. І нарешті, якщо здобувача освіти дуже зацікавила якась проблема, пов'язана з питаннями, винесеними на самостійне опрацювання, він може підготувати невеличкий виступ. При підготовці такого виступу необхідно відбирати такий матеріал, який міг би зацікавити інших здобувачів освіти, був би корисним для поглиблення або уточнення отриманих знань.
3. Самоконтроль. На цьому етапі здобувач освіти аналізує питання для роздумів і самоперевірки, що дозволить не тільки перевірити рівень засвоєння матеріалу, а й більш

глибоко ознайомитися із ключовими моментами теми. Якщо у процесі підготовки до семінарського заняття залишилися незрозумілими деякі питання, необхідно проконсультуватися з викладачем до початку заняття або задати ці питання на самому початку семінару, щоб викладач зміг вирішити, відповідати на них одразу чи винести їх на обговорення здобувачами освіти групи. При підготовці до семінарських занять здобувачам освіти слід усвідомлювати важливість тієї чи іншої теми для розуміння сутності певних процесів у реальному житті. Тільки самоусвідомлення практичної потреби всебічних знань у житті дає позитивні наслідки у процесі засвоєння матеріалу.

Тема № 1

Предмет і завдання етики

Мета: проаналізувати походження етики як науки; розглянути структуру етичного знання та проблемне поле етики; у контексті функцій етики розглянути її зв'язок з філософією, правом, психологією та іншими науками про людину; формувати в майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через опанування змісту навчального матеріалу і спрямувати здобувачів освіти на конкретну пізнавальну діяльність.

План

1. Етика – моральна філософія.
2. Терміни «етика» і «мораль».
3. Предмет, мета, структура і функції етики.

Методичні вказівки до теми.

1. Етика – філософська наука про мораль, яка осмислює, узагальнює, систематизує історичний розвиток моралі, а також історію становлення й розвиток етичних теорій і концепцій.

Мораль – це одна з форм духовного життя, один із найдавніших способів соціальної регуляції. Рівень моральності свідчить про міру людяності суспільства та особистості.

Одвічні проблеми добра і зла, справедливості й гуманності, сенсу життя та щастя людей завжди узагальнювали досвід духовних пошуків людства і тому поставали як філософські, а не лише як конкретно-моральні проблеми. Релігія, мистецтво, право також віддзеркалюють моральні ідеали, норми та уявлення, але саме філософія надає їм

найглибшого тлумачення та обґрунтування. Тому етику й називають моральною філософією.

Уперше етику як моральну філософію визначив видатний німецький філософ Іммануїл Кант. Він зазначив, що закони і принципи моралі суттєво відрізняються від емпіричного знання, що вони закладені в людському розумі до будь-якого досвіду (тобто *a priori*). На думку Канта, моральна поведінка здійснюється не з прихильності чи з користі, а лише з поваги до морального закону. Етика, за Кантом, є вчення не про суще, а про належне. Етика нічого не запозичує з інших наук про людину і про природу, вона досліджує цілком особливий світ – світ свободи, а не світ закономірностей. Кант намагався розробити «чисту моральну філософію» як самостійну науку, надаючи їй особливо глибокого змісту. Але проблеми моралі жваво обговорювалися й аналізувалися ще задовго до Канта у творах багатьох філософів, богословів, педагогів.

2. Етика як учення про мораль пройшла тривалий шлях.

«Етика» походить від давньогрецького «ethos». Це слово спочатку означало місцезнаходження, спільне житло, згодом – звичай, характер, стиль мислення, а також усталену природу якогось явища. Видатний мислитель античності Аристотель (384–322 рр. до н.е.) утворив від слова «ethos» прикметник «ethicos» – «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот: мудрості, справедливості, мужності, помірності тощо. Науку про етичні чесноти (які відрізняються від добродійностей чистого розуму) Аристотель назвав «ethos» – етика. Тобто як учення етика відома з IV ст. до н.е.

Термін «мораль» сформувався в латинській мові від слова «mos» («moris») – крій одягу, звичай, порядок, вдача, характер. Давньоримський 7 філософ Цицерон (106–43 рр. до н.е.) утворив від цього слова прикметник «moralis» – «моральний», тобто такий, що стосується характеру, норову, звичаю. Пізніше сформувався термін «moralitas» – «мораль» як учення про людські характери. Поняття «етика» і «мораль», таким чином, виникли не в стихії народної свідомості, а були створені філософами для позначення певної сфери дослідження. Значення понять «етика» і «мораль» у своїй основі збігаються. Але в процесі історико-культурного розвитку під мораллю стали розуміти реальні явища (звичаї суспільства, усталені норми поведінки, оціночні уявлення про добро, зло, справедливість, щастя тощо), а етику почали розглядати як науку, що вивчає мораль.

3. Предметом етики є мораль як особлива форма ставлення людини до дійсності, до конкретних людей, соціальних груп, до живих природних істот і до цінностей культури. Мета етики – дослідження та пояснення моралі, її природи й сутності, місця та значення в розвитку особи і суспільства. Структура етичного знання включає шість змістовних блоків: 1. Емпірична, або

описова, етика (що описує, констатує та аналізує звичаї, моральні чесноти, духовні цінності різних народів, соціальних груп чи спільнот).

2. Загальна теорія моралі, або філософські проблеми етики (з'ясування походження моралі, її сутності, специфіки, співвідношення моральної необхідності і свободи, аспектів сенсу життя тощо).

3. Нормативна етика (зведення вимог суспільства, стереотипів поведінки людей, моральних якостей особи, які відповідають суспільним моральним нормам).

4. Теорія морального виховання, або педагогічна етика (що забезпечує засвоєння індивідами встановлених моральних норм і зразків поведінки).

5. Професійна етика (яка описує й обґрунтовує особливості прояву моралі в різних професійних групах).

6. Історія етичної думки (котра простежує утворення кола етичних проблем, способи їх розв'язання, а також поглиблення розуміння сутності та значення моралі в історії людства).

Функції етики:

1) описова функція (охоплює вивчення моралі і моральних процесів);

2) ціннісно-орієнтаційна функція (виділення головних моральних цінностей, тобто смислових комплексів, що визначають орієнтацію в житті й поведінку людей);

3) функція вироблення моральних знань (обґрунтування понять, принципів, норм, ідеалів, оцінок на базі з'ясування походження моралі та вивчення фактів морального життя).

Етика взаємопов'язана з іншими науками, які також виходять на проблеми моралі. Це філософія, соціологія, психологія, педагогіка, правознавство, літературознавство. Моральні проблеми розв'язуються релігією, мистецтвом, економікою, політикою. Усі ці зв'язки зумовлені як різноманітністю суспільного життя, так і складністю самої моралі як соціального явища.

Теми рефератів

1. Арістотель про етику як науку.

2. Морально-етичний зміст нових галузей етичного знання (екологічної етики, біоетики тощо).

3. Роль і завдання етики у формуванні людини, суспільства та держави.

4. Проблематика етики як науки про мораль.

5. Етика в системі філософських наук.
6. Мораль та її значення у становленні особистості.
7. Основні типи етичних вчень.

Література

1. Блощинська В. А. Етика. Практикум: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 248 с.
2. Етика та естетика: навч. посіб. / В. Л. Петрушенка [та ін.] ; за ред.: В. Л. Петрушенка. – Львів : Новий світ-2000, 2018. – 306 с. – (бібліотека ЗДМУ).
3. Етика. Естетика : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за наук. ред. Панченко В. І. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 432 с. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/1811121061056/etika_ta_estetika/etika_estetika
4. Теоретичні проблеми сучасної етики: навч. посібн. для студ. ВНЗ / [Т. Г. Аболіна, І. В. Васильєва, А. М. Єрмоленко та ін.]. – 2-ге вид. переробл. та доповн. – К.: ВД «Авіцена», 2014.
5. Тофтул М. Г. Етика: підручник / М. Г. Тофтул. – 2-е вид., випр., допов. – К. : Академія, 2011. – 437 с.

Мораль як соціальний феномен

Мета заняття: проаналізувати концепцію та походження моралі; визначити спосіб соціального регулювання моралі та звичаю; розглянути структуру моралі та систему моральної регуляції; у контексті функцій моралі у суспільстві розглянути призначення та основні властивості моралі; формувати в майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через опанування змісту навчального матеріалу і спрямувати здобувачів освіти на конкретну пізнавальну діяльність.

План

1. Мораль і проблема її соціальної детермінації.
2. Мораль як специфічний спосіб регулювання поведінки людини.
3. Звичай і мораль як способи соціальної регуляції.
4. Система моральної регуляції: моральні цінності та ідеали, норми та принципи моралі, сенс життя.

5. Призначення та основні властивості моралі (нормативність, оцінюваність, імперативність). Функції моралі у суспільстві.

Методичні вказівки до теми.

1. Мораль і проблема її соціальної детермінації.

У супереч поширеному тлумаченню моральність не є явищем виключно соціальним. Виходячи у своєму застосуванні далеко за межі міжлюдських стосунків, вона за самою своєю суттю не може бути зведена до останніх, не може розглядатися тільки як похідна від них. Так само як не можуть розглядатися подібним чином ні мистецтво, ні філософія, ні релігія, ні наука. Всі ці форми духовності, кожна по- своєму, є цілісними проявами людини.

Неспроможність такого зведення моралі загалом до суто соціальної її проекції вочевидь постає вже з того факту, що жодною соціальною мірою не може бути вичерпана моральна гідність людини, що за будь-яких умов як свідчить історія культури в моральній сфері люди знаходили протиположність соціальному тискові.

Разом з тим, у царині моральності є чимало того, що перебуває в залежності саме від соціальних відносин і процесів їхньої історичної трансформації. Для моральності внутрішньо важливою виявляється проблема тієї „орієнтації на поведінку інших”, у якій, зокрема, М. Вебер вбачав суть соціальної дії. Сфера подібної орієнтації та суспільної детермінованості моралі власне й окреслює її соціальне буття, дає підстави говорити про неї, як про соціальний феномен. Істотність даного її зрізу не викликає жодних сумнівів. Більше того, саме цей соціальний зріз моральності в основному й породжує її найактуальніші проблеми.

2. Мораль як специфічний спосіб регулювання поведінки людини

Мораль:

- практично-оцінний спосіб ставлення людини до дійсності, що регулює поведінку з точки зору принципового протиставлення Добра та Зла;
- сукупність вимог, норм, принципів до поведінки людини, її ставлення до інших людей і до себе;
- реальне явище, що виступає основою для людських вчинків;
- система мотивацій поведінки людини;
- ціннісно-сміслове ядро культури.

Мораль – це явище, якому притаманні такі ознаки:

- суспільний характер (виникає тільки в суспільстві);
- джерелом моралі є потреба людини жити в суспільстві;
- мораль – об’єктивне явище, не залежне від волі людини;
- мораль виражає інтереси суспільства, панівних у ньому соціальних груп (верств, каст, класів);
- мораль – специфічний тип регулювання відносин людей;
- мораль є одним із способів погодження (гармонізації) індивідуальних і суспільних інтересів;
- нормативний характер;
- імперативність викладу моральних норм;
- специфіка механізму регулювання поведінки людини;
- специфіка санкції (совість і громадський осуд);
- призначення моралі полягає у підтриманні та захисті єдності й цілісності спільноти

3. Мораль і звичай

Суттєвим для уточнення специфіки моралі як суспільного явища постає в зв’язку її порівняння з такою формою позаінституційної регуляції людської поведінки як звичай.

Подібно до моралі звичаї також складаються спонтанно в житті конкретних людських спільнот. Порівняно з правом і мораллю звичаю найглибше вкорінені в первісному синкретизмі, в давній історії людства. Саме звичаї, хоча це не завжди усвідомлюється, є найбільш глибокою і масовою формою регуляції й нашого сьогоденного життя – в переважній більшості випадків ми діємо так, як це заведено, як це звично для нас і тих, хто нас оточує.

Віддаючи належне звичаям, зважимо все ж на їхню принципову відмінність від моралі. Дотримуючись звичаю ми діємо так, як діяли за подібних обставин наші діди-прадіди, як діють сусіди та знайомі. Обґрунтуванням певного вчинку тут є наявність прецеденту і сформованих ним очікувань: те, що має бути, цілком зумовлюється тим, що було й є, тим, що заведено, узвичаєно. На відміну від цього мораль ґрунтується на дещо іншій zasadі, від людини вона вимагає: роби так, як мусять робити всі. Таким чином, мораль у порівнянні зі звичаєм вводить

принципову відмінність між сушим і належним, між тим, що було, є і тим, що має бути. Прецедент для неї вже не є кінцевим виправданням будь-якого вчинку, або утримання від нього. Як зазначив творець етики категоричного імперативу І. Кант, навіть якщо б я знав, що за всю історію людства ніхто ще не виконав свій обов'язок належним чином, це не звільнило б мене від необхідності свій власний обов'язок виконати. Адже ця моральна необхідність залежить не від емпіричних зв'язків і прецедентів, що їх я можу спостерігати в минулому, а лише від внутрішніх вимог самої сфери обов'язковості як такої.

3. Система моральної регуляції: моральні цінності та ідеали, норми та принципи моралі, сенс життя.

Моральний принцип – (колективізм, патріотизм, альтруїзм, гуманізм, егоїзм, індивідуалізм) – вимога, сформульована в понятійній формі. Моральні принципи мають раціональне, а іноді і теоретичне обґрунтування. Принцип – ідея, що цементує норми і якості в специфічну цілісність. Сама принциповість вважається позитивною моральною якістю, проте значення кожного принципу не є безумовним. Якщо моральні норми стосуються певних аспектів людської поведінки, діяльності, відносин, то принципи характеризують цілісну лінію поведінки людини, стають елементами її морального характеру. Моральним принципам не властива категоричність, дотримуватись їх людина може лише за власним вибором. Принцип отримує обґрунтування за допомогою вищого рівня моральної свідомості – ідеалу.

Моральний ідеал – стратегічна мета морального розвитку, що виступає як вимога. Ідеал має духовний характер, це уявлення про ідеальний належний стан речей, який не дається ззовні, а породжується з духовної структури особи. У часі ідеал розвивається за змістом і розвиває особу, яка до нього прагне. Якщо суспільний ідеал полягає у досягненні досконалості між людьми або такої організації суспільства, що забезпечить цю досконалисть, то індивідуальний ідеал – це зразок моральної особистості. Вчення про моральний ідеал поділяють на:

- 1) гедоністичні вчення (вищою цінністю і сенсом життя людини є задоволення, тому всі обов'язки людини повинні бути підпорядковані бажанню отримати задоволення);
- 2) утилітаристські (прагматичні) вчення (морально цінним є те, що служить певній меті, а людина повинна вчиняти корисні дії і прагнути до успіху);
- 3) перфекціоністські вчення (вищою цінністю є досконалисть і кожен повинен удосконалюватись в прагненні наблизитись до ідеалу);

4) гуманістичні вчення (вищою моральною цінністю є людина і обов'язком кожного є сприяння благу).

Вищі моральні цінності – (добро, свобода, сенс життя, щастя) – поняття, що мають регулятивний характер, організовують моральне життя загалом; ідеї, що роблять моральну поведінку можливою.

Моральні норма, принцип, оцінка, ідеал, ціннісна орієнтація, моральні якості особистості – це і є моральні цінності, або цінності моральної свідомості. Поряд з ними у моральній свідомості існує система понять, що відображають більш високий рівень цінностей моралі взагалі і моральної свідомості зокрема. Це поняття добра і зла, справедливості і блага, сенсу життя і щастя, обов'язку і совісті, гідності і честі, любові і дружби, відповідальності тощо. Вони називаються вищими, оскільки забезпечують моральну саморегуляцію поведінки і діяльності. Моральні цінності характеризуються такими властивостями як об'єктивність, трансцендентність, всезагальність, єдність, одиничність, ієрархічність, інтенціональність.

5. Призначення та основні властивості моралі (нормативність, оцінюваність, імперативність). Функції моралі у суспільстві.

Мораль можна вирізнити з поміж інших форм життя такими властивостями:

- Імперативність
- Нормативність
- Оцінюваність.

Імперативність — викладення вимог, повелінь, наказів, розпоряджень, вираження морального закону, допомога людині пристосуватися до встановлених людьми стандартів поведінки. Вперше значення імперативність в сформував І. Кант, він встановив значення категоричного імперативу, як морального закону. Категоричний імператив являється природженим моральним знанням, що підпорядковується беззаперечному виконанню. Йдеться саме про добровільне виконання людиною встановленого закону.

Золотим правилом моральності є ставлення до іншого так, як хотів би ти, щоб ставились до тебе інші. Ця властивість забезпечує єдність суспільства, розвиває його духовне життя, допомагає зорієнтувати поведінку людини залежно від встановлених норм, які сформувались історично. В історичному розвитку поведінка людини жорстко контролювалась, переважали відносини залежності, але поступово все почало змінюватись і перевагу почали віддавати

саморегулюванню, людину почали визнавати вільною, незалежною, здатною обирати варіанти своєї поведінки на власний смак.

Імперативність як необхідність і особиста воля – взаємопов'язані, вони розглядають свободу як самостійний вибір і свідомий спосіб дій.

Нормативність – моральна необхідність, яка панує у суспільстві, у дотриманні певних норм, правил, для досягнення певного результату у стосунках між особистостями. Нормативність являється довгим і важким процесом перетворення контексту моральних норм в моральну особу, вона є способом відтворення у суспільстві звичайних відносин через окремі дії, вчинки людей, засіб взаємодії людей різних вікових поколінь та епох.

Моральні норми можна поділити на дві групи: заборони та зразків. **Норми** – заборони з'явилися ще дуже давно, вони обмежували свавілля людей, природні потяги людини, а от норми – зразки показують високий показник розвитку суспільства, який був пов'язаний із розвитком цивілізації. Ці дві групи являються межовими між дозволеним і недозволеним у поведінці суспільства.

Нормативність виражає прості правила поведінки, в кінці якого має буди відповідність думок та інтересів суспільства і особистості. Моральна норма — це коли зовнішні спонукання перетворюються у внутрішні настанови, їх не можна приписувати на всі епохи та народи. Мораль завжди або схвалює, або засуджує поведінку людей, але вона також намагається врахувати певні обставини і можливості особистого діяння людини. Для виключення помилкових понять потрібно все пов'язувати з громадськими думками і взаємодіяти з кінцевим результатом та наслідками.

Оцінюваність – пов'язана з осудженням чи одобренням дій, вчинків, поведінки особистості, та інших суб'єктів. Оцінювати громада може будь – які соціальні явища: релігійні, економічні, політичні, також може оцінювати власні дії, тобто самооцінка. Оцінка залежить від змісту діяння: згода, похвала, невизнаність, осуд і т .п. Оцінюваність визначає моральну сутність людини у її відношенні до інших суспільних верств населення, спільнот, та зокрема до особистості людини.

Оцінювати ми можемо відносини між людьми, добре або погано, справедливо або не справедливо, чесно або не чесно, гідно або не гідно тощо. В оцінюванні моральності особи потрібно звертати увагу на такі характеристики як: чесний, брехун, трудолюбивий, розгальдай, скромний, нахабний. З визначення моральної діяльності складається загальна

оцінка моральності людини. Залежно від масштабу, сфери, можливостей можна виділити різні спроби оцінок. Оцінка може публічна, особиста, надрукована чи усна, викликати захоплення або невдоволення, інтерес чи нейтральність.

Отже, всі властивості моралі існують і діють в єдності один з одним і являють собою механізм функціонування моралі. Ці властивості є особливою формою встановлення стосунків між суспільними групами і поведінкою людини, усвідомленому прийнятті правил та законів моралі і підтримуванні їх. Мораль є внутрішньою якістю особистості, яка допомагає їй бути людяною, підтримувати та покращувати єдність суспільстві, розвивати його і саму себе.

Функції моралі

Функції моралі – це ролі, які мораль відіграє в суспільстві, забезпечуючи його цілісність, виживання й розвиток. До них відносять такі:

1. Гуманістичну. Мораль створює орієнтир людяності, повертає людині цілісність.
2. Регулятивну. Оскільки мораль є особливим способом впливу на поведінку людей, вона регулює поведінку як окремої людини у всіх сферах її життєдіяльності, так і різних соціальних суб'єктів, суспільства загалом.
3. Виховну. Здійснюється через формування особистості, розвиток її самосвідомості, морального самовдосконалення. Мораль привчає людину дотримуватись правил гідної поведінки, виховує здатність керуватися ідеалами добра, істини, прекрасного.
4. Комунікативну. Як засіб комунікації, ритуалізована мораль (етикет) вчить, як зустрічати людей і як проводити, як їх вітати тощо.
5. Пізнавальну. У моральній свідомості світ уявляється крізь призму добра та зла, обов'язку та відповідальності. Пізнання життя, вибір власного шляху здійснюються з позицій моральних критеріїв зусиллями особистості.
6. Світоглядну (ціннісно-орієнтаційну). Моральна свідомість виводить людину на вищі моральні цінності, на поняття сенсу життя. Це уявлення про призначення людини, мету життя, щастя, гідність, що орієнтують її на втілення цих цінностей у лінії поведінки.

Теми рефератів

1. Золоте правило моральності.
2. Взаємозв'язок загальнолюдського та національного в моралі.
3. Мораль і звичай.

4. Моральні цінності християнського віровчення.
 5. Формування моральної самосвідомості у процесі виховання та самовиховання.
 6. Моральні традиції українського народу.
3. Природа морального вчинку.
 4. Роль і завдання етики у формуванні людини, суспільства та держави.
 5. Проблематика етики як науки про мораль.
 6. Етика в системі філософських наук.
 7. Мораль та її значення у становленні особистості.
 8. Мораль і право.
 9. Основні типи етичних вчень.
 15. Філософсько-етичні вчення новітнього часу (на вибір).

Рекомендована література

1. Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін.; за ред. В. О. Лозового; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 223 с.
2. Етика та естетика: навч. посібник / за ред. В. Л. Петрушенка. – Львів: Новий світ-2000, 2011. – 308 с.
3. Етика та естетика: навч. посібник / за ред. М. П. Гетьманчука. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 320 с.
4. Малахов В. Етика: навч. посібник / В. А. Малахов. – 5-те вид. – К.: Либідь, 2005. – 304 с.
5. Мовчан В. С. Історія і теорія етики: курс лекцій / В. С. Мовчан. – 2-ге вид. – Львів, 2005. – 487 с.
6. Мовчан В. С. Етика: навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид. – К.: Знання, 2007. – 307 с.
7. Ортинський В. Л. Актуальні питання культури поведінки молодого спеціаліста: навч. посібник / В. Л. Ортинський. – Львів: ЛьвДУВС, 2004. – 178 с.
8. Тофтул М. Г. Етика: підручник / М. Г. Тофтул. – 2-е вид., випр., допов. – К.: Академія, 2011. – 437 с.

Тема 2. Головні етапи історичного розвитку етичної думки.

Мета заняття: розглянути етапи становлення і розвитку етичної думки від найдавніших часів до сьогодення

План

1. Етичні ідеї Стародавнього світу.
2. Етична думка Середньовіччя та Відродження.
3. Етичні вчення Нового часу.
4. Західна етична думка ХХ століття.
5. Історія етичної думки в Україні.

Методичні вказівки до теми

Становлення і розвиток етичної думки — тривалий процес, витоки якого можна знайти вже на ранніх етапах розвитку людського суспільства, коли звичайні уявлення про мораль під впливом досвіду, що поширювався, отримували новий зміст та ставали основою для виникнення загальних теоретичних висновків. Перші ж етичні системи, що досліджували моральні процеси, з'явилися на відносно розвинутій стадії класових відносин.

1. Етичні ідеї Стародавнього світу.

Умови прогресу філософського мислення, а в його рамках і перші прояви етичного знання склалися неоднаково. Різні регіони Стародавнього світу сформували особливі релігійно-філософські системи, серед яких найцікавіші, з етичної точки зору були: даосизм, конфуціанство (Давній Китай), джайнізм, буддизм (Давня Індія), іудаїзм (Давня Іудея), філософські погляди на мораль Давньої Греції та Давнього Риму.

Одним із важливих напрямів розвитку етичної думки у Давньому Китаї був даосизм, який, на відміну від конфуціанства, не став провідною релігійною течією Китаю, але завдяки введенню в обіг поняття «Дао» це вчення посіло почесне місце в історії розвитку етичної думки. Засновником даосизму вважається легендарний мудрець Дао-цзи (Лао Дань) (народ. 604 р. до н. е.), якому приписують авторство книги «Дао де цзін» («Шлях добродетності»), де центральне поняття — Дао (шлях) обґрунтовується як понад буття, велике єдине, безмежна діяльність, закон природи, суспільства, окремої людини (її мислення та поведінки). Дао — прабатько усього існуючого: «Людина залежить від землі, земля — від неба (космосу), небо — від Дао, а Дао — від самого себе».

Тому головний моральний принцип — «увей», поглиблене спостереження, відсутність будь-якої дії, що суперечить природному процесу, а мудрець той, хто сповідує помірність, спокій, близькість до природи.

Конфуціанство, засноване Кун-Фу-цзі (551—479 рр. до н. е.) (латинізована версія імені — Конфуцій) і поширене його учнями, було китайською державною програмою, її можна охарактеризувати як нормативну програму достойного життя окремої людини та узгодженого життя всіх у суспільстві.

Головне місце в етиці Конфуція займає поняття «жень» («гуманність») — моральний принцип, який потребує покори підлеглих, турботи про суспільні інтереси, повагу до батьків і старших за віком. Існували п'ять великих і незмінних добродійностей: мудрість, гуманність, вірність, повага до старших, мужність, дотримання яких було одночасно нормою для всіх і, з іншого боку, слугувало соціально-політичній верхівці.

Джайнізм, заснований в Індії у VI ст. до н. е. у головних етичних положеннях близькій до буддизму. Так, на думку джайністів, людина, яка складається з єдності матеріальної і духовної суті, перебуває у постійному пошуку істинного шляху через позбавлення від карми (суми здійснених індивідом вчинків та їх наслідків). Моральна концепція джайністів передбачала, що людина сама впізнає добро і зло через шлях спроб і намагань (постать Бога не розглядалася як така, що може втручатися у людські справи). Щоб досягти особистого спасіння, треба було відповідати правилам «трьох коштовностей»: правильно розуміти (завдяки правильній вірі), правильно пізнавати та правильно жити, а практичному досягненню мети — звільненню від карми — допомагають аскеза та благі дії (не завдавати зла живим істотам, не збагачуватися матеріально тощо).

Буддизм, заснований Сіддхартхой Гаутамой (близько 583—483 рр. до н. е.), який після пустельництва отримав ім'я Будда («Просвітлений»), є етичною спадщиною культури Давньої Індії. Центром вчення Будди є чотири благородні істини, згідно з якими, по-перше, життя у його багатьох проявах є страждання; по-друге, причина страждань — людські бажання і пристрасті (жадоба до життя); по-третє, знищення причин страждання криється у знищенні цієї жадоби життя. Четверта буддійська істина — відмова від життя, присвяченого чуттєвим радощам, прагнення життя аскетичного, сповненого самокатування. Людина, яка слідує всім чотирьом благородним істинам, є святою і наближається до кінцевої мети — нірвани (вгасання), яка розуміється не як загибель, а як вихід з кругообігу перероджень у стан блаженства, де не діють закони карми, де свята суть людини споглядає за всім без душевного болю.

Іудаїзм, засновником якого був Мойсей, розробив один з найдавніших та найпоширеніших кодексів моральної поведінки, сформульований у так званому «П'ятикнижжі» Мойсеєвому, або Торі (перші п'ять книг Ветхого Завіту), та Талмуді. Мойсей подав деталізоване зведення правил, які регулюють усі сфери життя єврейського народу. Підвалинами цього зведення є

десять заповідей — Декалог, — які містять загальні релігійно-морально-юридичні принципи поведінки, утілюючи собою Божу істину, ці принципи мають безумовний, категоричний характер.

Центром усіх зусиль Мойсея є справедливий державний лад Ізраїлю, зверхність законів, завдяки яким тільки й можливе благополуччя людства. Тому він робив ставку не на свободу духу, а на примусову силу законів і цікавився здебільшого вчинками, а не станом душі.

Першим філософським вченням Давньої Греції, в якому започаткувалася моральна проблематика, була натурфілософія, яка вийшла з грецької міфології, але на відміну від неї ставила запитання не про те, хто народив усе суще, а з чого це суще вийшло, при цьому майже не розглядався моральний бік існування людини. Представниками натурфілософії були: мілетці (Фалес, Анаксімен, Анаксимандр — VI ст. до н. е.), Геракліт, елєати, піфагорійці, софісти, Емпедокл, Анаксагор і Демокріт. Людина, на думку натурфілософів, — це істота «природна». Вона не може пізнавати себе відокремлено від природи, а лише як складову частку її, що має всі якості цілого і змінюється адекватно йому.

Аристотель (384—322 рр. до н. е.) першим увів етику як самостійну дисципліну у систему науково-філософського знання, розмістивши її між психологією — наукою про душу, і політикою — вченням про державу. Він першим дав назву науці, що займається сферою міжособистісних стосунків і поведінкою індивіда як розумної і політичної (суспільної) істоти.

Уперше в історії етики Аристотель зробив предметом дослідницької уваги питання про добровільність вчинків і свободу вибору. Він розділяв добровільні і недобровільні вчинки. При цьому, з його точки зору, лише добровільні діяння потребують подяки або засудження, а ті, що зроблені без свідомого волевияву, мають отримувати або прощення, або співчуття.

Ідеалом морального життя Аристотель вважав життя мудреця, саме тому споглядальна діяльність розуму відрізняється значущістю і цінністю заради себе самої і вміщує у собі притаманне їй одній блаженство, тільки воно надає інтелектуальну і духовну насолоду, яка в принципі не може бути надмірною.

Видатним моральним вчителем елліністичного періоду був Епікур (341—270 рр. до н. е.). З його ім'ям пов'язана одна з важливіших традицій філософської етики, що отримала назву евдемонізм (від грец. «eudaimonia» — «щастя»). Епікур вважав, що вирішення етичної проблеми міститься у правильному тлумаченні щастя. Щасливі люди є доброзичливими, у них немає ані потреби, ані приводу сваритися поміж собою — такий моральний пафос має вчення Епікура.

Давні римляни, які запозичили багато ідей від греків у сфері етики, найбільшу зацікавленість виявили до стоїцизму та еклектицизму. Найвідомішими і найвпливовішими з них були представник еклектицизму Марк Тулій Цицерон, та стоїки Сенека, Епіктет, Марк Аврелій, які зробили важливий внесок у розвиток суспільної свідомості та моралі.

2. Етична думка Середньовіччя та Відродження

Середньовічна європейська етика безпосередньо пов'язана з християнською релігією. Центральне місце у ній приділялося темі Бога і людини. усі морально-етичні повчання цієї епохи зводяться, насамперед, до того, щоб вказати шляхи, які ведуть у царство Небесне. В основі будь-яких філософсько-моральних роздумів лежить тлумачення текстів священного писання — Біблії.

Моральна концепція християнства виходить із розуміння того, що Бог — єдина творча сила. Він — найвище Благо і моральний Абсолют. Людина, на відміну від усіх інших істот, схожа з Творцем, тому їй надані дух і свобода волі. Але у своєму реальному існуванні людина не така, яка повинна бути за призначенням. Подолання цієї подвійності, слідування своїй «істинній» сутності і є змістом моральних зусиль людини. Це, за християнським світосприйняттям, досягається за допомогою божественної благодаті, прямої і безпосередньої участі Бога. А образ Христа, який є Богом і одночасно людиною, — це наочний взірць моральності у християнському розумінні, що втілює ідеал.

Особливе місце в осмисленні цих та інших питань християнської етики займають два її найяскравіші представники — Августин Аврелій (Блаженний) і Фома Аквінський (Аквінат).

«Батьком гуманізму» вважається Франческо Петрарка (1304—1374 рр.), який намагався поєднати культурні надбання «золотого віку» античності і досягнення сучасних йому філософів. Здебільшого Петрарку цікавили етичні питання (у роботі «Моя таємниця» він робить акцент на розгляданні внутрішніх конфліктів людини і засобів їх розв'язання), він добре розумів радість та пристрасть людини, і не вбачав у них тільки потяг до гріховного.

Особливе місце серед етичних вчень епохи Відродження займає концепція Нікколо Макіавеллі (1469—1527 рр.), який вперше чітко розподіляє принципи моралі та політики.

Гуманістична орієнтація Ренесансу дуже яскраво втілилася у вченні про людину Піко делла Мірандоли (1463—1495 рр.), який стверджував, що доля людини є наслідком її природної вільної активності.

3. Етичні вчення Нового часу

Культура Нового часу (XVII—XIX ст.) і, відповідно, новоевропейська етична думка формуються за умов розвитку буржуазного засобу виробництва і раціоналістичного типу свідомості.

Етичні системи Західної Європи XVII ст., епохи зародження раціоналізму, характеризуються складною і суперечливою взаємодією християнського вчення про розумність створеного Богом світу і думкою гуманістичною, яка життєстверджує домінанті свідомості, перейняті вірою у можливість розумної перебудови світу та його удосконалення; розумово-прагматичним характером самої раціональності з орієнтацією на підприємницький успіх, ділову ініціативу і «здоровий глузд». Мислителями того часу, Томасом Гоббсом (1588—1682 рр.), Джоном Локком (1632—1704 рр.), Бенедиктом Спінозою (1632—1677 рр.) та іншими, створювалася одна з найзначніших побудов суспільної думки Нового часу — теорія природного права, відповідно до якої право зумовлюється силою, що визначає суверенітет як особистості, так і держави.

У філософсько-етичній рефлексії XVIII ст., що успадковує та змінює одночасно ідеї морального розвитку XVII ст., однією з центральних стала тема осмислення людської природи, її сталості та мінливості, залежності й незалежності від зовнішніх умов або середовища. Серцевиною даної проблематики є теорія виховання, що розроблялася філософами-просвітителями Жан-Жаком Руссо, Дені Дідро, Клодом Адріаном Гельвецієм та іншими.

Наприкінці XVIII ст. найвизначнішою фігурою у розвитку європейської етичної думки став Імануїл Кант (1724—1804 рр.), який стверджував, що етика нічого не запозичує з інших наук про людину, а моральні принципи існували набагато раніше емпіричного знання про навколишній світ. У свою чергу, емпіричні знання закладені в людському розумі апіорі (від лат. «аргіогі» — «з попереднього»), тобто як переддосвідне знання. Етика Канта системно розроблена у таких творах, як «Критика практичного розуму», «Метафізика вдач», а також, у складених за записами лекцій з етики.

4. Західна етична думка XX століття.

Аналіз етичних вчень Нового та Новітнього часу свідчить, що вони розвивалися залежно від етапів еволюції суспільства. XX ст. — час бурхливих соціальних та культурних подій, час стрімкого розвитку науки і техніки, якісних змін у виробництві, глобальних проблем. Загальна криза культури і прагнення гармонізувати й удосконалити світ та душу індивідів віддзеркалилися й в етичних шуканнях.

Характеризуючи етичну думку XX ст., треба сказати, що у межах різних філософських шкіл виникають самостійні концепції моральності, які базуються на принципах релятивізму, волюнтаризму, суб'єктивізму та відвертого цинізму. Трагічні суперечності XX ст. знайшли

відповідний відбиток у пошуках мислителів екзистенціальної орієнтації. Екзистенціалізм (К. Ясперс, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю) визначає моральність не як істинне буття, а лише як засіб суспільного маніпулювання особистістю, тобто, в цілому, як дещо вороже людині.

Етична концепція прагматизму (Дж. Льюї, Ч. С. Пірс, У. Джеймс та ін.) заперечує теоретичний аспект моралі та зводить її до розглядання утилітарних життєвих проблем, до «практичної науки». Основу моралі складає досягнення користі будь-якою ціною й будь-якими засобами, що означає виправдання будь-якої мети й характеру діяльності.

Серед релігійних напрямів у етиці слід виділити неотомізм та неопротестантизм. Неотомізм (Ж. Марітен, Е. А. Жильсон та ін.) — офіційне вчення католицької церкви. Етика неотомізму виходить з того, що виток моралі є Божий розум, який визначає моральні вимоги до людини. Головною причиною морального зла є відступ від норм релігійної моралі. Моральність людини пов'язана із безумовним виконанням «Божого закону», який є єдиним дороговказом до «вічного блаженства на тому світі», морального самовдосконалення.

Однією з найвпливовіших філософських течій ХХ ст. є психоаналіз, видатним представником якого є німецько-американський філософ Е. Фромм (1900—1980 рр.). У своїх працях він відстоював традиції гуманістичної етики, започатковані ще Аристотелем. Гуманістична етика Е. Фромма вважає, що цінності, судження, в тому числі, й етичні, можуть бути створені лише на основі розуму, для чого людина повинна пізнати саму себе, свою природу, властивості та типи людського характеру. Позитивним типом особистості є такий, для якого характерні продуктивна орієнтація та творча діяльність. Любов, творчість, відповідальність — ось дійсно моральна позиція людини в цьому світі, якщо вона прагне зберегти світ для себе й для майбутніх поколінь.

Треба зауважити, що кінець ХХ ст. у європейській етиці характеризується переходом до прикладної етики. Прикладна етика займається моральними колізіями у конкретних сферах суспільної практики та існує як сукупність дисциплін — біоетика, етика бізнесу, етика науки, політична етика тощо.

Жоден великий філософ минулого не оминув увагою питання моральності, аналізуючи не тільки дійсне, а й розмірковуючи про належне. Це свідчить про їх надзвичайну важливість для долі сучасних та майбутніх поколінь.

5. Історія етичної думки в Україні

Початок першого періоду історії української етичної думки припадає на час існування Київської Русі, коли складається притаманний українській духовній традиції тип мислення (тобто відсутність абстрактного, відірваного від життя теоретизування). Етико-філософська

думка розвивається у щільному зв'язку з релігією. Взагалі, істотна роль у розвитку філософської думки належала християнству, хоча в ній не простежується однозначна замкненість на християнській доктрині. Деякі сучасні філософи (В. С. Горський, В. В. Бичков та ін.) вважають, що києво-руська думка значно «етизована», тобто етична проблематика мала перевагу у загальному обсязі філософських питань, що розроблялися у культурі. У тогочасній картині світу взагалі відсутні етично-нейтральні явища, все співвідноситься із загальним конфліктом добра і зла. Найвагоміші етичні погляди висловлені у таких пам'ятках писемності Київської Русі, як «Повість минулих літ», «Слово про Закон і Благодать» Іла-ріона, «Ізборник Святослава», «Повчання» Володимира Мономаха тощо.

Істотну роль в етичних поглядах Київської Русі відіграє розробка образу святого, формування уявлення про святість як втілений моральний ідеал поведінки, що надихається цінностями «не від світу цього», але здійснюється на землі. Найважливішими рисами образу морального ідеалу вважались мудрість, милосердя, смиренномудріє (з цими рисами пов'язані образи святих Ольги, Володимира, Бориса і Гліба).

Наступний період — XVI—XVIII ст. — час козаччини, коли починають активну діяльність братства, розвивається масове книгодрукування, діє Острозька школа (сучасна Волинь). Братства (виникають в Україні у останній чверті XVI — на початку XVII ст.) стають осередками захисту духовних цінностей українського народу, поширення освіти. У школах братських громад філософія (та етика) як окремий предмет не викладалася. Але в них був закладений ґрунт до становлення професійної філософської науки в Україні. Найзначніший внесок у цей процес було зроблено Львівською, Київською, Луцькою братськими школами. Щодо знань з етики, братства здійснюють велику роботу, поширюючи твори Іоанна Златоуста, інших авторів, у яких розроблялась етична проблематика.

В українській культурі цього часу відбувається формування етики як самостійної науки, про що свідчить діяльність професорів Києво-Могилянської академії (заснована 1632 р.) та її учнів. Києво-Могилянський колегіум, заснований Петром Могилою, поступово стає одним із значних наукових центрів Європи, своєрідним міжнародним навчальним закладом для представників слов'янських народів (росіян, сербів, хорватів, болгар тощо).

Значний внесок в історію етичної думки в Україні зробив Феофан Прокопович (1681—1736 рр.), викладач курсу етики з 1705 р., ректор академії (1712—1715 рр.). Він був енциклопедичне освіченим ученим і у своїх дослідженнях багато уваги приділив проблемі людини. У своїй «Етиці» він розкриває механізм та сенс людської діяльності, тобто кожна людина діє, бо «вона бажає чогось, заради чого це робить», Ф. Прокопович вважав, що головне завдання етики, яка

керує людською поведінкою, «... досліджувати й навчати, у чому полягає найвище добро або найвище щастя й блаженство».

Філософсько-етична концепція, розроблена професорами Києво-Могилянської академії, є теоретичним виразом культури українського барокко, у межах якої зростає найзначніша філософська система. Автором цієї системи був видатний український мислитель, вихованець Києво-Могилянської академії Григорій Сковорода,

Г. С. Сковорода (1722—1792 рр.) — видатний представник Просвітницької доби, коли суспільство усвідомлює можливості людського розуму. Сковорода успадковує просвітницькі традиції Києво-Могилянської академії, хоча це успадкування не є буквральним. У той час, коли найсвітліші голови Академії зосереджували увагу на пізнанні природи, Г. Сковорода звертається до людини, в центрі його вчення — етико-гуманістичні проблеми. В етиці Г. Сковороди переплітаються антична і християнська традиції. Він твердив: якщо щастя та істина можливі, то не десь і колись, а тут і зараз. Щастя треба знайти, ось чому головне завдання — пізнати самого себе. Пізнання людиною самої себе є кінцевою умовою щастя кожної особистості й усього суспільства. Однак для самопізнання одних знань мало, потрібно добре серце — висока моральність.

Ще один принцип етико-філософського вчення Г. Сковороди — всепроникнення моралі, розширення меж функціонування моралі на усе суспільство, на кожную особистість. У такий спосіб філософ стверджує гуманістичну можливість людини жити за совістю незалежно від матеріального стану чи роду діяльності. Таким чином, етична спрямованість філософії Г. Сковороди продовжує і розвиває національну традицію морального просвітництва і виховання, що склалася у практиці братських шкіл, Києво-Могилянської академії, у вченнях І. Гі-зеля, Ф. Прокоповича, Г. Кониського.

Етично-філософська думка України Нового часу, безперечно, багато зробила у справі дослідження проблеми моралі, а ХІХ ст. — третій період історії етичних вчень України — пропонує нові аспекти дослідження сфери моралі. Це період активного становлення самосвідомості української нації, що визначається постановкою проблеми «людина—нація», і саме це питання є головним у етичних поглядах української інтелігенції ХІХ ст.

Професійну філософську думку України ХІХ ст. репрезентували викладачі університетів і духовних академій. Серед них П. Юркевич, С. Гогоцький, О. Козлов, О. Гіляров, Г. Челпанов, Д. Богдатовський та ін. Поставивши у центр своїх досліджень проблему людини, вони визнавали принципове значення питань моральності. Ця сфера розглядалася ними як царина, де виявляється практична значущість загальнофілософських ідей. Моральні питання безпосередньо пов'язані з пошуками виходу суспільства із світоглядної кризи, усвідомлюючи

важливість етики для вирішення низки загальнофілософських та світоглядних питань, українські філософи ХІХ ст. стали на шлях переосмислення класичної філософської спадщини крізь призму моральної проблематики.

Етика, виникнувши як необхідність пояснити колізії суспільного життя, зіткнення протилежних типів моральних настанов, пройшла довгий і складний шлях, який не може припинитися ніколи, тому що розвиток суспільства і людини набуває нового значення у контексті сучасного всесвітнього діалогу багатьох культур. Тому завдання сучасних стиків можна вбачати в тому, щоб знайти нові, узагальнюючі та прийнятні для всіх моральні настанови, заходи, які б змусили людство розвиватися у злагоді та гармонії.

Теми рефератів

6. Етичні ідеї Стародавнього світу.
7. Етична думка Середньовіччя та Відродження.
8. Етичні вчення Нового часу.
9. Західна етична думка ХХ століття.
10. Історія етичної думки в Україні.

Рекомендована література:

Горський В. Історія української філософії. – К., 1996. – 286 с.

Лук М. Етичні ідеї в філософії України другої половини ХІХ - поч. ХХ ст.ст. – К., 1993. –150 с.

Етика: Навч. посібник / В.О.Лозовой, М.І.Панов, О.А.Стасевська та ін.; За ред.. В.О.Лозового. - К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 14-46.

Малахів В.А. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2001. – С. 41-71.

Тема 3. Моральна свідомість

Мета заняття: проаналізувати поняття моральної свідомості та категорії етики; розглянути основні принципи морального обов'язку; у контексті моральної відповідальності розглянути поняття справедливості та совісті; формувати в майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через опанування змісту навчального матеріалу і спрямувати здобувачів вищої освіти на конкретну пізнавальну діяльність.

План

1. Категорії етики як найзагальніші поняття про мораль

2. Добро і зло – провідні поняття моральної свідомості та категорії етики. Взаємовідношення добра і зла.

3. Категорія обов'язку. Основні принципи морального обов'язку.

4. Моральна відповідальність, справедливість, совість.

Основні поняття для засвоєння: моральні цінності, благо, добро і зло, обов'язок, відповідальність, справедливість, совість, честь, гідність.

Методичні вказівки до теми.

1. Категорії етики як найзагальніші поняття про мораль.

У категоріях етики відображено найбільш істотні сторони моральних явищ, у яких синтезовано історично сформовані значення морального знання. Вони є центральною ланкою пізнавальної діяльності у сфері моралі, визначаючи все різноманіття нормативно-оцінної моральної діяльності людей. Категорії, що визначилися в системі етичного знання та в духовному досвіді людства як уособлення людяності та як критерії оцінки моральної діяльності, – це не просто розташовані поряд поняття. Проблема їх внутрішніх зв'язків і підпорядкувань пов'язана з виявом об'єктивної діалектики саморозвитку моральної свідомості. Лише за такої умови вони розкриваються як цілісна система етичного знання. Усі категорії етики є і категоріями моральної свідомості. Сам факт існування таких категорій, як добро і зло, обов'язок, совість, справедливість та ін., свідчить не лише про певну позитивну спрямованість людської свідомості, але і про її прагнення підвестись до морально вищого. Усі категорії етики тільки тоді набувають усталеного та виправданого змісту, коли вони складають цілісну взаємопов'язану систему, в якій кожна включена в необхідні зв'язки і не замінюється іншими.

Етичні категорії – основні поняття науки етики, що відбивають структуру феномена моралі й визначають специфіку морального осмислення людського буття. Особливістю етичних категорій є те, що вони утверджують реальність належного. Відповідно до множинності типів і різновидів самої моралі, варіативності зв'язків між її істотними компонентами систематизація категорій етики в сучасній науці має відкритий, плюралістичний, полімодальний характер. Зокрема вичленовуються:

а) категорії моральної свідомості – добро і зло, сенс життя, обов'язок, відповідальність, справедливість, моральний ідеал, щастя;

б) категорії моральної самосвідомості – честь, гідність, совість, сумління, розкаяння, сором;

- в) категорії етичної діяльності – вибір, свобода вибору, свобода волі, вчинок, мета і засоби діяльності (моральний аспект), мотив і результат діяльності (моральний аспект);
- г) категорії моральних відносин (категорії етичного спілкування) – відкритість і замкненість, толерантність, повага, пошана, співчуття, співстраждання, милосердя, любов;
- д) структурні категорії моралі – моральна норма, моральна цінність, моральний принцип, чеснота, добродієвість, порок, імператив, оптатив (спрямованість на досягнення блага), взаємність та ін.

Серед категорій моральної свідомості важливе місце займає категорія сенсу життя. Сенс життя тісно пов'язаний з головною метою життя, яка є сталою, істотною, такою, що виражає докорінні інтереси особистості, стосовно якої усі інші проміжні життєві завдання служать засобом. Мета життя – провідний орієнтир життєвої діяльності, що пов'язує останню з ідеалом особистості. І саме в цій своїй якості мета життя близька до поняття сенсу життя. Але не тотожна йому. Сенс життя не дається, не задається, його треба вибрати, утвердити, довести, якщо людина свідомо прагне його пізнати. Сенс життя – це шлях до досягнення мети, заради якої витрачаються розумові зусилля, час, спрямовуються фізичні та духовні сили.

Слід також особливо відзначити таку категорію моральної свідомості, як справедливість. Майбутнє втілення ідеалу, зокрема ідеї добра, немислиме без поняття справедливості. Віра в її торжество є неодмінною передумовою високоморального буття людини. Справедливість трактується як загальна моральна санкція сумісного життя людей, розглянутого під кутом зору бажань, інтересів, обов'язків; спосіб обґрунтування і розподілу між індивідами вигод і тягот їх спільного існування у єдиному соціальному просторі. Справедливість відображає загальне співвідношення цінностей, благ між собою і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини і її невід'ємні права.

Варто також звернути увагу на такі категорії моральної самосвідомості, як совість, честь та гідність. Совість треба розуміти як таку категорію етики, що характеризує здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати свої моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і виробляти самооцінку своїх вчинків; одне з виражень моральної самосвідомості особистості. Гідність можна визначити як визнання своєї людської самоцінності на основі моральної рівності з іншими людьми, а також визнання цієї безумовної цінності іншими людьми. Гідність – внутрішня морально-етична категорія, що означає самоповагу людської особистості. Воно є невід'ємною частиною особистості, її вродженою властивістю ставитися до себе з повагою, незважаючи на те, як таку особистість сприймають і оцінюють інші члени суспільства. Поняття гідності тісно пов'язане з поняттям

моральності, яка визначає цінність кожної особистості. Як моральна категорія гідність – основна цінність, яка дозволяє особистості шанобливо ставитися до себе і, як наслідок, до інших. Суспільство гідних людей – це мета розвитку кожної держави. Гідність вселяє людині впевненість у своїх силах, у своїх справах і вчинках. У результаті людина досягає гармонії внутрішнього «я» із зовнішньою позитивною оцінкою суспільства. Честь – така етична категорія, у якій відображається визнання соціального і морального значення людини для суспільства та інших людей з урахуванням її соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг. Якщо гідність – це моральне ставлення до самого себе, внутрішнє визнання, самоповага, то честь означає зовнішнє визнання, оцінку людини з боку інших. Варто акцентувати на тому, що честь людини визначається її особистими заслугами, працею, мірою людяності. Власне, в цьому і полягає суть «честі» як етичної категорії. Честь пов’язується із суспільною оцінкою і визнанням моральних заслуг і чеснот людини як представника певної спільноти і як виконавця конкретної соціальної ролі, діяльності (лікаря, військового, працівника органів внутрішніх справ тощо).

2. Добро і зло – провідні поняття моральної свідомості та категорії етики. Взаємовідношення добра і зла.

Добро і зло є найширшими етичними категоріями, в яких найбільш повно відображається зміст етичного знання. Тому і саму етику нерідко визначають як науку про добро і зло. Добро є позитивною вселюдською цінністю, тісно пов’язаною з уявленням як про ідеал людини, так і про суспільний ідеал; воно наповнює життя людини сенсом і ніколи не може бути засобом для досягнення якоїсь мети. Зло як категорія етики відображає негативні риси індивідуального і суспільного життя та стосунків між людьми. Під моральним злом можна розуміти все те, що має негативне значення для людини і суспільства, заважає об’єднанню людей, шкодить гармонізації їх стосунків. Виразами морального зла є насильство, злочинність, агресивність, підступність, зрада тощо. Добро і зло є категоріями моральної свідомості, в яких людина вибудовує своє розуміння моралі. Ці категорії визначаються у ставленні до інших і світу загалом. Як розрізнити добро і зло? Прийнято вважати, що добром є все те, що спрямовано на творення, збереження й зміцнення блага; зло, натомість, є знищенням, руйнуванням блага. Однак існує так званий «парадокс добра та зла», який полягає в тому, що і добро, і зло однаковою мірою характеризуються такими спільними ознаками і мають:

1. Загальний універсальний характер, тому що під їх «юрисдикцію» підпадають і людські відносини, і ставлення людини до природи й світу речей.
2. Конкретність і безпосередність:

«добро» й «зло» – терміни з історичною основою, залежні від реальних, конкретних суспільних відносин.

3. Суб'єктивність:

- вони не належать до об'єктивного світу, а діють у сфері людської свідомості й відносин, оскільки «добро» й «зло» – терміни не лише ціннісні, але й оцінювальні;
- різні речі, події, суб'єкти можуть мати неоднакові трактування добра та зла;
- те, що для однієї людини об'єктивно є добром, для іншої може бути злом.

4. Відносність:

- відсутність абсолютного добра та зла в реальному світі (вони можливі лише в абстракції або ж у потойбічному світі);
- зло в одних умовах і відносинах може з'являтися у вигляді добра, в інших умовах і відносинах – злом;
- у процесі розвитку те, що було злом, може перетворюватися в добро, й навпаки.

5. Єдність і нерозривний зв'язок:

добро та зло не існують як окремі феномени. Причому в міру своєї відносності добро містить у собі елементи зла; зло припускає наявність добра.

6. Єдність добра й зла – це єдність протилежностей:

вони не лише взаємодоповнюються, але й взаємовиключають одне одного.

7. Взаємовиключення обумовлює постійну боротьбу добра та зла, що є, таким чином, способом їх існування, тому що ця боротьба не може завершитися остаточною перемогою жодної зі сторін.

Теми рефератів

1. Моральне зло, його види, походження, сутність.
2. Добро та милосердя.
3. Проблема справедливості як конкретизація суспільного блага.
4. Честь і гідність.
5. Моральна свідомість та її основні категорії.
6. Обов'язок як імператив моральної регуляції.

7. Свобода та щастя як категорії етики.
8. Любов як вища цінність людського життя
9. Взаємозв'язок правди та справедливості.

Рекомендована література

1. Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін.; за ред. В. О. Лозового; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 223 с.
2. Етика та естетика: навч. посібник / за ред. В. Л. Петрушенка. – Львів: «Новий світ-2000», 2011. – 308 с.
3. Етика та естетика: навч. посібник / за ред. М. П. Гетьманчука. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 320 с.
4. Малахов В. Етика: навч. посібник / В. А. Малахов. – 5-те вид. – К.: Либідь, 2005. – 304 с.
5. Мовчан В. С. Історія і теорія етики: курс лекцій / В. С. Мовчан. – 2-ге вид. – Львів, 2005. – 487 с.
6. Мовчан В. С. Етика: навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид. – К.: Знання, 2007. – 307 с.
7. Ортинський В. Л. Актуальні питання культури поведінки молодого спеціаліста: навч. посібник / В. Л. Ортинський. – Львів: ЛьвДУВС, 2004. – 178 с
8. Тофтул М. Г. Етика: підручник / М. Г. Тофтул. – 2-е вид., випр., допов. - К.: Академія, 2011. – 437 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які етичні категорії ви знаєте? Наведіть їх класифікацію.
2. Чи правильно ототожнювати добро і благо?
3. Яким є філософсько-етичний зміст поняття «благо»?
4. Якими є принципи морального обов'язку ?
5. У чому полягає зміст моральної відповідальності?
6. У чому полягають моральні вимоги справедливості?
7. Чи збігаються поняття справедливості у моралі і праві?

Тема 4. Моральні виміри спілкування

Мета заняття: проаналізувати поняття моральна культура спілкування; розглянути основні принципи морального обов'язку; з'ясувати різноманітність передумов і вимірів людського спілкування; формувати в майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через опанування змісту навчального матеріалу і спрямувати здобувачів вищої освіти на конкретну пізнавальну діяльність.

План

1. Моральна культура спілкування.
2. Відкритість і замкненість, монологічність і діалогічність людської особистості.
3. Різноманітність передумов і вимірів людського спілкування: толерантність, повага, співчуття, дружба, любов.
4. Культура спілкування і етикет.

Основні поняття для засвоєння: відкритість, дружба, замкненість, етикет, монологічність, діалогічність, толерантність, повага, співчуття, милосердя, моральна культура, любов.

Методичні вказівки до теми.

1. Моральна культура спілкування.

Важливим елементом загальнолюдського в моралі є моральна культура спілкування.

Спілкування слід розглядати як специфічний процес взаємозв'язку і взаємодії суб'єктів, у ході якого відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, вміннями і навичками, а також результатами діяльності; це одна із необхідних і загальних умов формування і розвитку суспільства та особистості. Характерною ознакою спілкування як форми активності є її моральна спрямованість, моральна культура людей, що розкривається в спілкуванні. У спілкуванні людей тією чи іншою мірою завжди присутні моральні спонуки, які утримують спілкування в культурних межах, надають йому людяності. Таким чином, спілкування виступає і як самостійна життєва цінність, що показує, якою мірою людина стає потребою для іншої виключно як людська індивідуальність. Таким чином, під моральним спілкуванням маються на увазі стійкі зв'язки між людьми, основою яких є панівна в суспільстві моральність, а також духовна потреба в морально-психологічному взаєморозумінні. Повноцінне спілкування неможливе без співпереживання, без включення до свого внутрішнього світу цінностей, поглядів, почуттів іншого. Бо, осягаючи причини тих чи інших вчинків, поглядів, оцінок інших людей, особистість починає глибше осягати себе, свої чесноти й вади. Зіставляючи себе з іншими, людина збагачується осягненням складного внутрішнього світу людей, їхніх моральних почуттів. У найповнішому й розвиненому виді

спілкування здійснюється в товарищкості, дружбі, любові. Товарищкість, дружба і любов є і справжньою мірою гуманності, людяності, і типами спілкування, і видами міжособистісних стосунків, і специфічними емоційно-почуттєвими й морально-естетичними станами, і врешті-решт, моральними цінностями людини, які стають основою шлюбу і стосунків у сім'ї. Товарищкість – якість особистості, що забезпечує комунікацію, тобто процес взаємодії і побудови відносин між людьми, яке є операційним визначенням, що застосовується у різних сферах наукової і практичної діяльності, а також використовується для опису характеристики інших людей у повсякденному житті, багатофункціональна якість особистості. На відміну від товарищкості, дружба – глибше й інтимніше спілкування, що передбачає не тільки взаємодопомогу, а й внутрішню близькість, відвертість, довіру, любов. І чим глибші ці почуття, тим міцніша дружба. Для моральної культури спілкування в дружбі характерні прагнення до взаємності, душевної спорідненості, вірності й постійності. Особливою сферою людського спілкування, складною і водночас багатою на людські пристрасті, емоційну напруженість та зміст морального ставлення, є любов. Любов фіксує найвищий ступінь емоційно позитивного міжособистісного ставлення, це – інтенсивне, напружене та відносно стійке почуття людини, що знаходить своє вираження у соціально сформованому прагненні визначити особливо значущі риси, що із максимальною повнотою представлені у життєдіяльності іншої людини, чим спонукати у неї потребу у формуванні почуття тієї ж інтенсивності у відповідь.

2. Відкритість і замкненість, монологічність і діалогічність людської особистості.

Як суб'єкт-об'єктна взаємодія спілкування передбачає певну душевну настроєність людини, моральну готовність брати в ньому участь. Ця готовність нерідко набуває свідомого, вольового характеру, а інколи постає і як щось більш глибоке й первинне, ніж воля. І замкненість, і відкритість можуть знаходити вияв на різних рівнях людських стосунків. Коли про когось кажуть, що дана людина є "відкритою" чи "замкнутою", має відкриту чи замкнену вдачу, - це найчастіше стосується емпіричного рівня відносин, на якому дані риси виявляються без надмірної рефлексії, немовби природним чином. Разом з тим кожній людській особистості властиво за тих або тих обставин свідомо й вибірково відкриватися перед певним співбесідником і, навпаки, уникати надмірних контактів з іншими, зосереджуватися на своїх нагальних справах чи давати собі волю та ін.

Нарешті, як уже було сказано, дар відкритості час від часу, насамперед у критичні моменти життя, здатен засвідчувати себе до, поза або й у супереч рішенню нашої волі - як прояв щонайглибшої буттєвої основи людської суб'єктивності. Нерідко можна спостерігати, як людина, надзвичайно відкрита у сфері емпіричних стосунків - компанійська, привітна, балакуча, - виявляється нездоланно замкненою на глибших екзистенційних рівнях, там, де

йдеться про її фундаментальні цінності й уподобання. І в цьому є своя закономірність: саме непохитна самовпевненість, нездатність сумніватися у власній правоті часто-густо дають особі змогу вільно почуватися на рівні емпіричних стосунків, легко вступати до них. З іншого боку, відомо, що люди, гранично відкриті на глибинних рівнях свого буття - закохані, поети, містики - в повсякденному житті постають замкненими, мовчазними, навіть відлюдкуватими. Тут теж є своя правда: глибинна відкритість робить особу надзвичайно вразливою до болів життя; до того ж вона має зберігати певну внутрішню тишу, аби дослухатися далеких голосів, назустріч яким розкрита її суб'єктивність.

2. Виміри спілкування, які є моральними не внаслідок їхньої нормативної регуляції, а за самою своєю внутрішньою суттю: толерантність, повага, співчуття.

Для того, щоб повноцінно спілкуватися, люди перш за все повинні вміти співіснувати одне з одним, миритися з неминучими розбіжностями поглядів, орієнтацій, стилів життя – «терпіти» кожен кожного, хоч би як важко це було в тих або інших конкретних ситуаціях. Саме від латинського дієслова «толеро» – «несу», «витримую», «терплю» – походить термін «толерантність». Бути толерантним насамперед і означає терпіти, витримувати іншого – такого, яким він є, визнавати за ним право жити, мислити й чинити по-своєму.

У сучасних підходах до толерантності легко простежується настанова на приборкання ворожості між конфесіями, націями, державами і окремими людьми. Толерантність розглядається тут як чин терплячої стриманості в присутності чогось, що не полюбляється або не схвалюється...

Повага – позиція однієї людини стосовно іншої, визнання (не протилежне цьому значенню, а властивість поваги – заохочення) достоїнств особистості. Повага наказує не завдавати шкоди іншій людині, ні фізичної, ні моральної. Повага – одна з найважливіших вимог етики. У моральній свідомості суспільства повага передбачає справедливість, рівність прав, увага до інтересів іншої людини, її переконань. Повага знаходить доповнення в пошані, що реалізує визнання особистих чеснот індивіда та його належності до певних спільнот. Природно, що кожна людина прагне, щоб її не тільки поважали, а й шанували, однак цього вона ще має домогтися ціною власних зусиль.

Опором на випадки приниження нашої гідності, з якими ми практично щодня маємо справу є самоповага. Надмірна гордість і себелюбство засуджуються мораллю, однак поважати себе як репрезентанта загальнолюдської гідності і як неповторну індивідуальність людська особа повинна, це її обов'язок не тільки перед собою, а й перед іншими.

Спілкування передбачає, що ми не просто цінуємо нашого партнера, поважаємо його гідність, а й активно прагнемо мати з ним справу, що неможливо без вникання в його турботи й проблеми. Співчувати людині – значить поділяти її радість чи тугу, пристрасть або страждання, захоплюватися її успіхами – чи жаліти її в її болях і невдачах. Існує наступна моральна сентенція: справжній друг той, хто здатний не тільки сумувати з приводу ваших невдач, але й щиро радуватися вашим досягненням. Для егоїстичної свідомості спів-радість часто уявляється чимось важчим, душевно менш досяжним, ніж жаль або співстраждання. Проте є підстави твердити, що онтологічно співстраждання глибше; недарма саме цей відтінок домінує все ж таки в нашому стертому терміні співчуття.

На відміну від співчуття та співстраждання, коли особа переймається стражданнями та турботами інших, милосердя передбачає чітко окресленого суб'єкта, який, керуючись моральним прагненням, від надміру власного буття чинить добро тим, кого усвідомлює саме як Інших, відмінних від себе – хоча здебільшого й не без сердечної схильності до них. Милосердя саме по собі є високою етичною цінністю. Діяльно допомагати іншому бути й залишатися собою – в цьому важкість і сенс милосердя, хоч би до якої істоти воно було звернене.

Співстраждання саме по собі ще не дає внутрішнього прояснення, радості наново здобутої повноти спільного буття, що їх дарує людям тільки любов. У „Посланні ап. Павла до Коринтян” читаємо: „... Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить в усе, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає!”.

Добрі наміри, приязні стосунки інколи ведуть до любові, але заступити її не можуть. Навіть із найшляхетніших міркувань неможливо зобов'язати людину любити. Хоча любов породжує певні обов'язки і відповідальність. За словами А. Де Сент-Екзюпері, ми відповідаємо за тих, кого приручили; за тих, кого полюбили також. І все ж любов не може бути предметом морального примусу. Не рахується вона з вимогами елементарної справедливості: якщо вже людину люблять, то найчастіше не за те, що вона є доброю, морально доброю і вже точно не тому, що ця любов потрібна їй більше, ніж комусь іншому поруч з нею.

4. Культура спілкування й етикет.

Під культурою спілкування розуміють передусім наявні в суспільстві і в людському житті форми плекання спілкування як такого, форми його структурування й ціннісно-сміислової організації, а також їхню реалізацію безпосередньо в стосунках між людьми. Головним

показником і водночас основною сферою реалізації моральної культури спілкування є актуальні процеси міжсуб'єктної взаємодії, актуальні стосунки між людьми.

Сукупність формальних правил, що регулюють зовнішні прояви людських стосунків (поводження з людьми, формули звертання, вітання, вибачення, подяки, поведінка в місцях загального користування, манери, одяг тощо), називають етикетом (від фр. етікет - ярлик, етикетка; від фламандського – стікен - встромляти).

Нехтувати навіть зовнішніми правилами моральних взаємин не слід. Повага до них і творче засвоєння здатні зробити правила етикету дієвим утіленням доброзичливого, уважного ставлення до людини, зняттям тактовності, делікатності. Таке органічне засвоєння приписів етикету, включення їх до загальної системи людських моральних цінностей складає необхідне обрамлення ввічливості – важливого стану людської особистості загалом.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає моральна цінність спілкування?
2. Як ви розумієте такі характеристики спілкування, як «відкритість» і «замкненість», «монологічність» і «діалогічність»? Яка з 45 можливих моделей спілкування, на Ваш погляд, є найбільш продуктивною?
3. Яку роль у процесі спілкування відіграє повага до іншого? У яких формах може бути виявлена повага?
4. Що значить «бути толерантним»? Яке місце посідає принцип толерантності у структурі сучасної комунікативної культури?

Теми рефератів

1. Причини конфліктів та шляхи їх подолання.
2. Вияви самотності в людському бутті.
3. Моральні проблеми та суперечності концепції спілкування Д. Карнегі.
4. Порівняльна характеристика уявлень про самотність у різних культурах.
5. Комунікація – діалог – спілкування.

Рекомендована література

1. Етика: навч. посібник / В. О. Лозовой, М. І. Панов та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
2. Етика та естетика: навч. посібник / за ред. В. Л. Петрушенка. – Львів: «Новий світ-2000», 2011. – 308 с.

3. Етика та естетика: навч. посібник / за ред. М. П. Гетьманчука. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 320 с. 44
4. Малахов В. Етика: навч. посібник / В. А. Малахов. – 5-те вид. – К.: Либідь, 2005. – 304 с.
5. Мовчан В. С. Історія і теорія етики: курс лекцій / В. С. Мовчан. – 2-ге вид. – Львів, 2005. – 487 с.
6. Мовчан В. С. Етика: навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид. – К.: Знання, 2007. – 307 с.
7. Ортинський В. Л. Актуальні питання культури поведінки молодого спеціаліста: навч. посібник / В. Л. Ортинський. – Львів: ЛьвДУВС, 2004. – 178 с.
8. Тофтул М. Г. Етика: навч. посібник / М. Г. Тофтул. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005.

Тема 6. Предмет та завдання естетики

Мета заняття: сформулювати загальні уявлення про найважливіші етичні та естетичні категорії, донести знання про основні етапи розвитку теорії моралі, розкрити суть законів краси і гармонії, теорії і практики мистецько-художньої творчості.

План

1. Сутність предмета естетики.
2. Естетика у системі наук.
3. Структура естетичного знання.

Основні поняття для засвоєння: естетичне знання, художнє освоєння світу, творча особистість, закони краси, естетичні критерії.

Методичні вказівки до теми.

1. Предмет естетики.

Естетика є філософською наукою про сутності загальнолюдських цінностей, їх генезу, найбільш загальні принципи естетичного освоєння світу в процесі будь-якої діяльності людини, але насамперед у мистецтві.

Слово «естетика» (aestheticos) – грецького походження, у перекладі означає – той, що має відношення до чуттєвого сприйняття. Термін «естетика» увійшов до науки в середині XVIII ст. Вперше його застосував німецький філософ А. Баумгартен для позначення нового розділу філософії. А. Баумгартен увів у філософію розділ «Теорія чуттєвого сприйняття» і

запропонував назвати його терміном «естетика». Поняття міцно укоренилося у філософській термінології, і вже з XVIII ст. естетику почали розуміти як науку, що вивчає лише «філософію прекрасного», або філософію мистецтва. У естетиків з'явився самостійний предмет вивчення.

Естетика – це наука про естетичне в дійсності, про сутність і закони естетичної свідомості, пізнання і естетичну діяльність людини, наука про загальні закони розвитку мистецтва. Естетика – філософська наука, тісно пов'язана з іншими гуманітарними науками, крім того, виступає теорією для прикладних естетичних та мистецтвознавчих наук

Естетика (від. гр. *aisteticos* – те, що сприймається чуттєво) – філософська наука про сутність чуттєвої культури людини та закони розвитку мистецтва; вивчає прекрасне в дійсності, особливості і загальні принципи творчості, в тому числі закони розвитку мистецтва як особливої форми естетичного ставлення до дійсності. Найвищу цінність мають ті враження людини, що з'являються в гармонійному емоційному житті і в процесі самовиховання. Предмет естетики: 1) людська чуттєвість, що відповідає за цілісне, образне осягнення світу. Включена і сфера прекрасного, і піднесеність, і комічне, і трагічне. Прекрасне – образ реального предмета, що досяг найвищого ступеня досконалості та гармонійності; 2) мистецтво, як сфера духовно-практичної діяльності людей, що спрямована на художнє осягнення та освоєння світу. Мистецтво задовольняє універсальну потребу людини – відтворювати навколишню дійсність в розвинутих формах людської чуттєвості. Мистецтво розвиває й виховує цю особливу сферу людського духу – чуттєвість. Його розуміють як творчу діяльність, спрямовану на перетворення навколишнього світу й людини за законами краси. Мистецтво реалізується через різноманітні види, жанри, стилі. Естетика є особливою сферою філософського знання. Якщо філософія в основному оперує „чистими” категоріями, то естетика втягує до свого кола поняття, що здаються з першого погляду досить простими. «Простота» їх полягає у тому, що вони досить часто присутні в живій мові, перебувають постійно «на слуху». Дійсно, люди постійно користуються категоріями прекрасного й піднесеного, трагічного й комічного - вони їм необхідні при оцінці подій, явищ, конкретних людей, історичних подій і т. ін.

Філософська естетика покликана займатися проблемою людської чуттєвості - частиною проблеми свідомості. Таке загальне визначення витікає з органічної єдності двох своєрідних частин цієї науки, якими є: • специфіка естетичного як прояву ціннісного ставлення людини до дійсності; • художня діяльність людини. Обидві частини, хоч і тісно взаємопов'язані, проте відносно самостійні. У першій - розглядаються питання природи, специфіки й творчого потенціалу естетичного, категорії естетики - прекрасне, трагічне, комічне тощо. Друга частина

охоплює художню діяльність людини, структурну й функціональну її своєрідність, природу художнього таланту, видову, жанрову та стильову самотність мистецтва.

Предметом естетики є чуттєве пізнання навколишньої дійсності з її різноманітними напрямками: природою, суспільством, людиною та її діяльністю в усіх життєвих сферах, навіть у виробничій. Так, з естетичними властивостями явищ і предметів зустрічаємося, коли розглядаємо чудові квіти, величні споруди (наприклад, церкви, пам'ятки давнини тощо), нові технічні об'єкти (комп'ютери, машини, роботи та ін.), створені працею людини, коли пишаємося високогуманними вчинками людей, високохудожніми творами мистецтва. Про людей, чутливих до краси, говоримо, що вони мають естетичне чуття. Процесу сприймання естетичного даємо назву естетичного сприйняття, результатом якого є естетичне переживання

2. Естетика у системі наук.

Особлива природа естетики як науки пов'язана з її інтегрованістю з іншими науками. Склавшись як частина філософії, естетика тісно пов'язана з етикою, що вивчає форми і норми моралі. Етика особливу роль відіграє в аналізі художньої творчості. Тому доцільно ставити питання стосовно професійної етики митця, його моральної відповідальності за наслідки власної творчості. Етичні проблеми художньої творчості скеровують увагу на взаємодію естетики з психологією. Спільні інтереси цих наук пов'язані зі з'ясуванням етичного почуття, художньої обґрунтованості, творчого процесу та ін. Особливим є і розгляд взаємодії естетики з мистецтвознавством – сукупністю наук, що досліджують соціально-естетичну сутність мистецтва, місце мистецтва в духовному житті суспільства. Естетика відносно мистецтвознавства виступає загальною теорією мистецтва, і тому її інтереси тут перетинаються з мистецтвознавством.

Особливість природи естетики, як науки, полягає у її міждисциплінарному характері. Складність володіння естетичним знанням полягає в тому, що воно є одночасно «лід і полум'я» – єдність логічної конструкції, високих узагальнень, відомої нормативності, що поєднуються з проникненням у живі імпульси художньої творчості, реальні парадокси художнього життя, емпірику соціального і культурного побуту творів мистецтва. Однак такого роду біполярність у жодному випадку не породжує еkleктичність, оскільки естетика зорієнтована на виявлення універсалій у чуттєвому сприйнятті, універсалій художньої діяльності за межами мистецтва (дизайн, промисловість, спорт, мода...), універсалій естетичного сприйняття природи.

3. Структура естетичного знання.

Категорія «естетичне» є найширшим і фундаментальним поняттям в естетиці, що відображає те всезагальне, яке притаманне всім властивостям життя і мистецтва. За Ю. Боревим, можна

виокремити 5 моделей естетичного: 1) об'єктивно-духовна: естетичне - результат одухотворення світу Богом чи ідеєю; 2) суб'єктивно-духовна: естетичне – вплив духовно-збагаченої особистості на дійсність; 3) суб'єктивно-об'єктивна: естетичне – єдність дійсності і людського духу; 4) природницька: естетичне-натуральна властивість предметів; 5) суспільна: естетичне – об'єктивна властивість явищ, що обумовлена їх співвіднесенням із життям суспільства. Остання концепція дає можливість пояснити природу естетичного, не впадаючи ні у волюнтаризм, ні в натуралізм. Естетику можна розглядати як цілісну систему наукового знання, що має три основні розділи: про природу естетичного об'єкта та види естетичної цінності (продукти виробництва, явища природи, суспільства і мистецтва); про природу естетичної свідомості та її форми (естетичне почуття, ідеали, смаки, теорії та ін.); про природу естетичної діяльності та її види (художнє конструювання або дизайн, художня творчість, естетичне виховання). Естетика як система має і свої власні категорії, естетичні поняття та естетичні закони. Естетичні категорії – це вузлові пункти в історії освоєння людиною дійсності «за законами краси».

У них збережені основні типи естетичних відносин «я» людини і навколишнього світу, узагальнені характерні естетичні властивості предметного світу. Естетичні категорії поділяють на парні і непарні. Парні категорії: прекрасне та потворне, трагічне та комічне, низьке та піднесене (високе); непарні, наприклад: естетична свідомість, естетична діяльність, естетична культура, художній образ, художній метод. До естетики як науки належать і такі поняття, які відображають окремі риси естетичних категорій, характеризують відтінки естетичних властивостей (гармонія, чарівність, брутальність тощо).

Теми рефератів

1. Значення художньої культури у формуванні суспільства та держави.
2. Закономірності художнього освоєння світу.
3. Зв'язок естетичного знання зі спеціальністю службовця ОВС.
4. Мистецтво як унікальний механізм культурної еволюції.
5. Роль педагога у формуванні творчої особистості.
6. Співвідношення творчості і ремесла у філософській системі І. Канта.
7. Елітарне і масове в мистецтві.
8. Естетика – теорія художньої творчості.

Рекомендована література

1. Естетика: конспект лекцій / О. В. Колеснікова, Н. Г. Межова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: 1998. – 152 с.
2. Естетика: навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 207 с.
3. Естетика: підручник / Л. Т. Левчук, В.І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за заг. ред. Л. П. Левчук. – К.: Вища шк., 2005. – 431 с. 81
4. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навч. посібник / Л. Т. Левчук – К.: Либідь, 1997. – 224 с.
5. Історія української естетики першої половини ХІХ століття / Т. В. Бовсунівська. – К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2001. – 344 с.
6. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичні переживання / В. Татаркевич. – К.: Юніверс, 2001. – 366 с.
7. Теорія естетики: пер. з нім. / Т. Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с. 8. Українська естетика: традиції та сучасний стан: монографія / Лариса Левчук. – К.: Маклаут, 2011. – 339 с.

Тема 7. Специфіка і структура естетичної свідомості.

Мета заняття: розглянути естетичну свідомість і її основні елементи; рівні функціонування естетичної свідомості; розкрити поняття «естетичні почуття», «естетичний смак», «естетичний ідеал»

План

1. Специфіка естетичної свідомості.
2. Два рівні функціонування естетичної свідомості.
3. Естетичні почуття, смак та ідеал. Функції естетичного ідеалу.

Основні поняття для засвоєння: естетична свідомість, естетичні почуття, естетичний смак, ідеал.

Методичні вказівки до теми.

1. Специфіка естетичної свідомості.

Естетична свідомість - цілісне, емоційно забарвлене відображення дійсності в єдності її сутнісних визначень та чуттєвої своєрідності.

Естетична свідомість може також визначатись як частина суспільної свідомості, одна з її форм, елемент структури. Естетична свідомість - це той духовний фундамент, який забезпечує

гармонійну єдність та внутрішній взаємозв'язок різноманітних проявів духовного життя людини та суспільства в цілому. Духовно-практичне освоєння світу пов'язане саме з естетичною свідомістю. Об'єктом відображення естетичної свідомості є природна та соціальна дійсність, засвоєна соціально-культурним досвідом людства. Суб'єктом відображення є суспільство в цілому через конкретних індивідів, соціальні групи. Специфіку естетичної свідомості обумовлюють саме об'єкт та суб'єкт естетичної взаємодії, характер естетичної свідомості та відносин. Естетичне має дуальну природу: воно не є ані виключно об'єктивною дійсністю, ані тільки сутнісними силами людини, воно є ідеальним продуктом суб'єктно-об'єктних відносин. Саме тому індивідуальний характер буття естетичного не виключає його соціально детермінованого змісту. Індивідуальне естетичне може отримати загальнолюдську значимість через мовну, знакову, образну об'єктивацію у різноманітних видах мистецтва, дизайні. Естетична свідомість являє собою цілий комплекс почуттів, уявлень, поглядів, ідей. Це особливе духовне утворення, що характеризує естетичне відношення людини чи суспільства до дійсності. Формується естетична свідомість на основі практики. Особливістю естетичної свідомості є те, що взаємодія людини з реальним світом сприймається, оцінюється та переживається індивідуально на основі існуючих ідеалів, смаків, потреб.

2. Два рівні функціонування естетичної свідомості.

Виділяють наступні рівні естетичної свідомості:

- масової повсякденної естетичної свідомості;
- спеціалізованої естетичної свідомості.

Масовий повсякденний естетичний рівень базується на узагальненому емпіричному досвіді: естетичні переживання, почуття і так далі. Носіями масової повсякденної естетичної свідомості є переважна більшість людей. Мистецтво починається з враження, воно викликає в людині емоції, афекти.

Спеціалізована естетична свідомість має два рівні: носіями першого є люди, які займаються художнім мистецтвом, другий рівень спеціалізованої естетичної свідомості репрезентують фахівці у сфері мистецтва та естетики. Це теоретичний рівень естетичної свідомості. Теоретичний рівень спирається на загальнофілософські уявлення про світ, людину і її місце у всесвіті.

Відповідно до рівнів естетичної свідомості проявляються її особливості з позиції відображення дійсності. Виділяють чуттєво-емпіричний рівень відображення в естетичній свідомості, раціональний та теоретичний. На чуттєво-емпіричному рівні формується естетичне споглядання, естетичне сприйняття, естетична уява. На раціональному рівні

естетичні судження, цінності, погляди, ідеали. Теоретичний рівень спирається безпосередньо на раціональну форму відображення дійсності та оперує категоріями естетики.

Важливо зазначити, що історичні форми поділу суспільної праці, перетворення трудової діяльності на часткову функцію суспільного права вплинули на сферу естетичної свідомості. Сфера естетичної свідомості роз'єдналась на два специфічні типи: споживчий і творчий. Кожен з цих типів має свою світоглядну орієнтацію та свою міру осягнення прекрасного.

Споживний тип естетичної свідомості має достатній художній смак та добре розуміє закони краси. Однак діяльність згідно із законами краси та створення художніх творів для цього типу естетичної свідомості є неможливими. Тому даний тип зосереджується на споживанні художніх творів та випрацьовує відповідний спосіб естетичного сприйняття.

Естетична свідомість творчого типу відрізняється здатністю розуміти красу та творити за законами краси, створюючи художні витвори.

3. Естетичні почуття, смак та ідеал. Функції естетичного ідеалу.

Естетичне почуття – це емоційне переживання людиною свого естетичного ставлення до дійсності, що закріплюється естетичною діяльністю в усіх її видах. Як тільки це переживання втрачається, естетичне ставлення людини до дійсності згасає. Естетичне почуття – специфічне почуття, властиве тільки людині. Воно завжди емоційно прикрашене, але не має відверто соціального спрямування, властивого моральним почуттям. Це – почуття насолоди, захоплення від прекрасних і піднесених явищ; це – почуття суму, журби, яке виникає під час сприйняття трагічних явищ; почуття гумору від переживання явищ комічних тощо. Естетичне почуття звичайно починається з попередньої емоції, стихійної естетичної реакції, яка виводить свідомість людини за межі повсякденності. Формуючись у процесі життєвої діяльності, почуття характеризують емоційну розвиненість людини, її вміння долучатися до того, що сприймається.

Естетичний смак

Посередницьку роль між повсякденною й теоретичною свідомістю відіграє **смак**; він містить у собі властивості почуттєвої свідомості й систему оцінок, що відбивають ціннісні орієнтації людини. Естетичний смак – це найбільш свідомий прояв соціальної спроможності особистості, її зорієнтованості на досконалість, яка формується як результат виховання та навчання.

У філософії та естетиці від І. Канта існує традиція, у межах якої естетичний смак означає здатність людини естетично оцінити дійсність і мистецтво. З цього приводу доцільно згадати латинське висловлювання: «У кожного свій смак». Але стародавні римляни додавали: «Про

смак не сперечаються, якщо він є». У Стародавньому Римі існував культ естетичного смаку навіть за часів правління кривавого Нерона.

Естетичний смак є важливою характеристикою особистісного становлення та пов'язаний з рівнем самовизначення людської індивідуальності. Це – не тільки оцінка, а й привласнення або заперечення певних естетичних цінностей. Отже, естетичний смак означає здатність до індивідуального відбору естетичних цінностей, що визначає напрям саморозвитку особистості.

Естетичний смак – єдність об'єктивного і суб'єктивного. У судженнях смаку відбиваються якості не лише предмета, а й суб'єкта, що сприймає цей предмет. У ньому віддзеркалюються інтелект, загальна культура суб'єкта, а також соціальний стан і національна приналежність. Естетичний смак – показник цілісності людської індивідуальності, оскільки сприяє формуванню особистості. Він співвідносний з художнім смаком, який розвивається в процесі спілкування з мистецтвом завдяки художній освіті та вихованню. Естетичний смак не залишається незмінним; суспільні відносини та особливості світу людини впливають на розвиток або деградацію особистісного естетичного смаку. Естетична свідомість у цілому, її будь-який елемент іманентно містять у собі взірць, орієнтир, духовну мету, яка є *ідеалом* (грец. *idea* – ідея, первообраз, зразок). Він складається на теоретичному рівні свідомості

Естетичний ідеал – це уявний образ належної і бажаної естетичної цінності. Це наші уявлення про прекрасне. Естетичний ідеал – найвищий ступінь естетичної оцінки. Ідеал – це той еталон, яким користується людина, коли вибирає приклад для наслідування, порівнює свої дії, працю з кращими зразками. Естетичний ідеал – це глибоке об'єктивне узагальнення естетичної практики людей. Він історично змінюється, вбираючи в себе накопичений досвід суспільства, тісно пов'язаний з уявленнями людей про прекрасне, оскільки сам націлений на прекрасне і несе його в собі.

Функції естетичного ідеалу

Ідеал мобілізує людську енергію почуття і волю, вказуючи напрям діяльності. Чому? Тому, що ідеали здатні випереджати дійсність, вгадувати тенденцію майбутнього. Ідеал виступає як зразок, норма і як повинне, якому треба слідувати. Нормативність ідеалів зумовлена їх сутнісним змістом.

Ідеал служить вищим об'єктивним критерієм оцінки всього, з чим людина стикається в навколишньому світі, усього, що попадає в сферу його інтересів. У своїй діяльності ми неусвідомлено, іноді свідомо, постійно співвідносимо реальне з ідеалом, з'ясовуючи, в якій

мірі це реальне відповідає ідеалу. Естетичне і являє собою діалектику ідеального і реального. Тільки в співвіднесенні з ідеалом дійсність набуває для людини естетичної цінності.

Естетичний ідеал виступає духовним орієнтиром, який опосередковує естетичне ставлення до світу.

Естетична свідомість - це та форма або частина суспільної свідомості, яка відображає все багатство естетичного відношення людини до миру і виражає його активне прагнення до гармонії, досконалості, краси, до ідеалу прекрасного. У древності формувалося вельми розширене уявлення про красу: красивим признається благо, здоров'я, багатство, пошана - словом, все те, що корисно, придатно і т. д. Тут краса розглядалася не стільки в естетичному, скільки в етичному і економічному відносинах, як досконалість того або інакшого предмета або стану.

Точне знання категорій естетики корисне кожній людині, бо допомагає нам краще орієнтуватися в безмежному світі естетичних цінностей.

Теми рефератів

1. Естетичний ідеал як чинник формування особистості.
2. Естетичний смак в структурі естетичної свідомості.
3. Естетичні погляди і теорії.

Рекомендована література

1. Естетика: конспект лекцій / О. В. Колеснікова, Н. Г. Межова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: 1998. – 152 с.
2. Естетика: навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 207 с.
3. Естетика: підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за заг. ред. Л. П. Левчук. – К.: Вища шк., 2005. – 431 с.
4. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навчальний посібник / Лариса Тимофіївна Левчук. – К.: Либідь, 1997. – 224 с.
5. Історія української естетики першої половини ХІХ століття / Т. В. Бовсунівська. – К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2001. – 344 с.
6. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичні переживання / В. Татаркевич. – К.: Юніверс, 2001. – 366 с.
7. Теорія естетики. пер. з нім. / Т. Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с.

Тема 8. Мистецтво як естетичне явище. Мистецтво ХХ ст. в контексті європейської естетики.

Мета заняття: розглянути загальну характеристику мистецтва; визначити основні функції мистецтва; здійснити класифікацію видів мистецтва; подати загальну характеристику видів мистецтва; викликати у здобувачів освіти зацікавленість до вивчення цієї теми, сприяти естетичному вихованню здобувачів освіти на прикладі проаналізованих творів мистецтва та відомих артефактів, через використання сугестивних методів; викликати формування духовних потреб у молодого покоління.

План

1. Загальна характеристика мистецтва.
2. Функції мистецтва.
3. Система та класифікація видів мистецтва.
4. Загальна характеристика видів мистецтва.

Основні поняття для засвоєння: духовна культура, типологія мистецтва, усна народна творчість, творчий процес, художня творчість, суспільна оцінка художніх творів, архітектура, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, драма, живопис, кіномистецтво, комедія, мистецтво книги, монументальне мистецтво, музика, народне мистецтво, танець, телебачення, хореографія, художнє мистецтво, цирк.

Методичні вказівки до теми.

1. Загальна характеристика мистецтва.

Мистецтво є вищою формою естетичного опанування дійсності, тому естетична наука розглядає та аналізує загальні закони мистецтва, його предмет, зміст, форму, стиль, метод, функціональні можливості тощо.

Поняття мистецтва тлумачиться досить неоднозначно. У сучасних тлумачних словниках вказується, що слово «мистецтво» має такі значення: 1) будь-яке заняття, що вимагає відповідних знань і вмінь (воєнне мистецтво, мистецтво в'язання, мистецтво водіння авто); 2) майстерність, вправність у якійнебудь справі (можна проявити мистецтво у чому-завгодно – у

приготуванні їжі, веденні переговорів, написанні шпаргалок); 3) сфера художньої діяльності та її прояви – художніх творів.

Слово «мистецтво» має складну структуру. Перша частина – «міст», тобто те, що з'єднує роз'єдане. «Те» символізує безособовість Бога. Частина «тво» від «творити». Отже, внутрішній зміст слова «мистецтво» означає «міст Божої творчості», «міст Єдиного». Звідси творчість як така – це самовозз'єднання нерукотворного світу, безмежна єдність єдиного у єдиному. Самовозз'єднання – це повнота стану спокою і руху Абсолютної свідомості, Абсолютного Розуму, Бога, що існує незалежно поза відносним і в ньому, проявляючись через самовідтворення нескінченних зв'язків Дійсності.

Особливою формою духовної культури є художня культура, тобто процес створення, використання та зберігання творів мистецтва.

Художня культура нерозривно пов'язана з мистецтвом. Мистецтво – це специфічний спосіб пізнання, відображення та моделювання дійсності у формі художніх образів.

Для художнього відображення характерними є емоційність, умовність, образність, метафоричність, гіперболізація та суб'єктивність, зумовлена почуттями, переживаннями та світоглядом митця. Архітектор, живописець, режисер, письменник, зазвичай, зображує світ таким, яким він є насправді, тобто відштовхується від реалій. Мистецтво не просто відображає реальну дійсність, а робить це специфічно, по-особливому.

Культуру поділяємо на «матеріальну» і «духовну». Умовно ми відносимо до духовної культури те, що задовольняє духовні потреби людини, а до матеріальної – те, що задовольняє матеріальні потреби. Але існує багато речей, які можуть одночасно задовольняти і ті, й інші потреби (гарно розписаний глечик, різьблений годинник). Духовні цінності не можуть зберігатись у культурі без матеріальної «знакової оболонки». А матеріальні предмети можуть бути предметами культури тільки тоді, коли стають носіями соціальної інформації, тобто втілюють у собі якийсь духовний зміст. Відповідно, духовна і матеріальна культура не можуть існувати відокремлено одна від одної. Отже, розмежовувати і протиставляти одна одній духовну і матеріальну культуру як дві особливі галузі культури в цілому духовна, з іншого вся матеріальна. Основні форми духовної культури: міфологія, релігія, філософія і мистецтво.

Мистецтво – це один з елементів культури, особливий вид духовного – практичного освоєння дійсності за законами краси. Особливість цього освоєння полягає в тому, що воно виступає у художньо-образній формі. Особливості впливу мистецтва на людину: людина сприймає оточуючий її світ у цілісності; мистецтво проникає у найпотаємніші куточки людської душі, хвилює і робить людину величною; безпосередньо контактує з емоційною сферою

особистості, найбільш рухливою і пластичною сферою людської психіки; за допомогою мистецтва ідея втілюється у такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву, викликає особливі переживання, які називаються етичними чи художніми; мистецтво ніколи прямо не народжує з себе тієї чи іншої практичної дії, воно лише готує організм до цієї дії.

Художники, творці – це ті люди, в яких іскра Божа розгоряється найяскравіше (бо люди створені за образом і подобою Божою). Це найбільш передові, прогресивні, найбільш чутливі люди серед загальної маси. Вони найбільш точно реагують на оточуючий світ, вміють це відчуття донести до інших. Діяльність художника є подібною до діяльності Бога: Бог творить нерукотворне (не нами створені світ, гори, земля, дерева, тварини) але рукотворне проявляється через провідника – художника.

2. Функції мистецтва

- Рекреативна (розважальна) функція. Щоб виконати цю функцію, мистецтво має бути легкодоступним, не вимагаючи особливих зусиль для сприйняття і декодування його знакових смислів. Приклад: перегляд телепередач, «мильні опери», дискотека, читаємо книжку, ходимо в театр, при цьому не маємо якоїсь мети. На рекреативну функцію орієнтується масова культура.

- Пізнавально-евристична функція (мистецтво як знання і просвіта). Мистецтво відображає багатство предметно-чуттєвого світу, розкриває естетичну багатогранність, щось нове в уже знайомих речах. Розкриває у буденному незвичне. Зображення явища у мистецтві є певною мірою його відкриттям. Кожен справжній твір – це нова реальність. Мистецтво – як просвітництво (передає досвід і факти). Мистецтво – як освіта (передача навичок мислення, узагальнення системи поглядів). Воно виступає «книгою життя», яку читають навіть ті, хто не любить інших підручників. Мистецтво поповнює наші знання про світ. Відомий англійський теоретик Дж. Рескін вважав, що великі нації записують свою автобіографію у трьох книгах – у книзі слів, у книзі справ і у книзі мистецтва. Але лише остання заслуговує справжньої довіри. Мистецтво найбільш наочно і правдиво відображає ідеали, сумніви, злети, поривання і загальне світопочуття.

- Художньо-концептуальна функція. Твір мистецтва не ілюструє філософських або політичних ідей. Художник відбиває у свідомості власні спостереження і роздуми над життям. Мистецтво «мислить глобально» бере участь у вирішенні загальносвітових проблем, до усвідомлення стану світу.

- Випереджувально-просвітницька функція («кассандрівське начало»), або мистецтво як передбачення. Кассандра пророкувала загибель Трої у дні розквіту і могутності міста.

Інтуїтивно митець образом уявляє майбутнє. Фантастична література пророкує технічне майбутнє людства.

- Естетична функція (мистецтво як формування творчого духу і ціннісних орієнтацій) покликана: формувати естетичні смаки, здібності і потреби людини; формувати ціннісні орієнтації людини у світі; пробуджувати творче начало в людині, бажання і вміння творити за законами краси.

- Виховна функція. Мистецтво впливає комплексно на розум і серце, і немає такого куточка людського духу, якого б воно не торкнулось своїм впливом. Чим більше людина спілкується з мистецтвом, тим більше є вихованою і культурною.

- Інформаційна та комунікативна функція. Мистецтвом виступає посередником між нами і суспільством, показує нам всі його сторони, дає нам про нього інформацію. Мистецтво розглядається як своєрідний канал зв'язку, як знакова система, що несе інформацію (орнамент – закодована, зашифрована інформація, були такі орнаменти, які могли прочитати всі, або прочитували обрані знавці). Мова мистецтва є більш зрозумілою, метафоричною, емоційно сильнішою, ніж розумова.

3. Система та класифікація мистецтва

Історично у суспільстві склались концепції мистецтва. Хоча мистецтво зароджується в первісному суспільстві, перші теорії виникають в епоху античності. Незалежно від світогляду античні мислителі (Геракліт, Платон, Арістотель) вихідними пунктами мали ідею наслідування дійсності. У свою чергу, середньовічні теоретики мистецтва його роль бачили у відображенні божественної краси. Надалі Буало стверджував, що головний предмет мистецтва – краса суспільного життя, яка дорівнює добру. Теорія Канта зводить мистецтво до двох його виражень: приємного і прекрасного в мистецтві і вільної гри пізнавальних властивостей. Гегель вважав, що мистецтво пізнає дух у його чуттєвому втіленні, а весь світ є відображенням цього абсолютного духу. Сьогодні можемо говорити, що мистецтво є своєрідним феноменом, із зображенням матеріальної і духовної дійсності, функцією суспільного організму.

Розподіляючи мистецтво за способом сприйняття, можна виділити слухові, зорові та видовищні його види. Естетика також пропонує поділ мистецтва на типи: образотворчі і необразотворчі. У середині кожного з них існує поділ на жанри, стилі, роди. Крім того, мистецтво існує у своїх конкретних видах: література, театр, графіка, живопис, скульптура, хореографія, музика, цирк, архітектура, прикладне і декоративне мистецтво, художнє фото, кіно, телебачення. Тому доцільно вказати, що немає головних і другорядних мистецтв, адже

кожний його вид наділений своїми сильними і слабкими сторонами порівняно з іншими видами мистецтва.

3. Загальна характеристика видів мистецтва

Види мистецтва – це реальні форми художньо-творчої діяльності, що різняться, перш за все, способом втілення художнього змісту, специфікою творення художнього образу (архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво, живопис, графіка, скульптура, художнє фото, література, музика, хореографія, театр, кіно, телебачення, відео, анімація, естрада, цирк).

Архітектура як вид мистецтва проявляє себе у формуванні дійсності за законами краси при створенні будівель, архітектурних комплексів, монументів, ландшафтних споруд, промислових та спортивних споруджень, покликаних обслуговувати потреби людини в житлі та приміщеннях різного призначення.

Прикладне мистецтво – це художнє оздоблення речей, що оточують і обслуговують нас, обставляють наш побут, створюють душевний затишок. Естетична виразність прикладного мистецтва діє на людину щоденно, і в цьому полягає його важливість та незамінність.

Живопис – це зображення фарбами (барвниками) на площині предметів та явищ реального світу, перетворених творчою уявою художника. Вплив живопису базується на найбільш ефективному естетичному відчутті – відчутті кольору, перетворюючи його в один із найважливіших засобів художнього освоєння світу.

Вітражі як вид монументального живопису створюються за допомогою прозорого скла. Частинки скла скріплюються свинцевими сплетіннями. Фреска (з італ. буквально – свіжий) означає, що на стіну, яка щойно заштукатурена, наносять розчинені у воді фарби.

Графіка оснований на однотонному малюнку і використовує як основні образотворчі засоби контурну лінію, крапку, штрих, пляму.

Скульптура – просторово-образотворче мистецтво, що освоює світ у пластичних образах, які передаються в матеріалах, здатних показати життєву зовнішність явищ. Скульптура відтворює дійсність в об'ємно-просторових формах.

Література – письмова форма мистецтва слова. Вона за допомогою слова створює реальне живе буття. Літературні твори за різними ознаками поділяють на окремі роди: 1) проза, поезія, драматургія; 2) епос, лірика, драма; 3) художня література, художня публіцистика, есеїстика; 4) змішані жанри (наприклад, сатира як поєднання поезії, діалогу та прози).

Театр – вид мистецтва, що художньо освоює дійсність через дію, що її виконують актори на очах у глядачів: ефект «живої дії», присутності на сцені реальних людей з усіма їх

властивостями та характеристиками надзвичайно високий, тому театр захоплює людей настільки, що виникла окрема категорія «театрали», які не уявляють свого життя без театру. Театр – особливий вид колективної творчості, що об'єднує зусилля драматурга, режисера, художника, композитора, акторів.

Мистецтво музики володіє своїми досить своєрідними художніми засобами: воно базується на змінах різного роду звучання, а тому постає достатньо абстрактним щодо змісту, який воно несе та виражає. Суттєва особливість музики полягає в тому, що вона намагається передати не якісь явища, а динаміку змін людського чуття.

Хореографія (грец. choreia – танець та grapho – пишу) є мистецтвом танцю, поєднаним із музикою. Танець – це мелодійний і ритмічний рух людського тіла, що, підсилений музичними тональностями та ритмом, розкриває характер людських взаємин, їх відчуття, темперамент та певні аспекти взаємин із світом.

Кіномистецтво має низку характерних особливостей: це синтетичне мистецтво, яке поєднує фотографію, живопис, драматургію, музику, хореографію, декор, подані в динаміці, в русі. Саме цим значною мірою й пояснюється впливовість кіномистецтва: воно, як ніякий інший вид мистецтва, здатне створювати ефект реальності того, що відбувається на екрані. Кіно здатне переносити нас в інші історичні епохи і навіть в інші світи, дозволяє суттєво розширювати горизонти наших уявлень про дійсність, а завдяки синтетичній дії воно впливає майже на всі наші інтелектуальні здатності – на чуття, інтуїцію, уяву, інтелект, підсвідоме і несвідоме.

Телебачення – наймолодший з видів мистецтва. Воно постає перед нами перш за все як засіб масової інформації, здатний передавати відео та аудіо інформацію на відстань, тобто постає інформативним у тому плані, що подає дійсність максимально реалістично. Як мистецтво, телебачення покликане транслювати масовій аудиторії естетично оформлені враження від подій, заходів, незвичайних явищ буття.

Кожний з видів мистецтва відображає світ по-своєму, користується різними виражальними та зображальними засобами. Тому кожен вид мистецтва відтворився у специфічних жанрах.

Теми рефератів

1. Мистецтво як унікальний механізм культурної еволюції.
2. Основні етапи еволюції мистецтва.
3. Роль педагога у формуванні творчої особистості
4. Співвідношення творчості і ремесла у філософській системі І. Канта.

5. Дитяча обдарованість у педагогічній системі В. Сухомлинського.
6. Елітарне і масове в мистецтві.
7. Поняття «зміст» і «форма» в мистецтві.
8. Творчий процес і художнє сприйняття.
9. Естетика – теорія художньої творчості.
10. Суспільна оцінка художніх творів.
11. Специфіка та поетапність гармонії в мистецтві.
12. Категорія прекрасного в історичному контексті.

Рекомендована література

1. Естетика: конспект лекцій / О. В. Колеснікова, Н. Г. Межова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: 1998. – 152 с.
2. Естетика: навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 207 с.
3. Естетика: підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за заг. ред. Л. П. Левчук. – К.: Вища шк., 2005. – 431 с.
4. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навчальний посібник / Лариса Тимофіївна Левчук. – К.: Либідь, 1997. – 224 с.
5. Історія української естетики першої половини ХІХ століття / Т. В. Бовсунівська. – К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2001. – 344 с.
6. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичні переживання / В. Татаркевич. – К.: Юніверс, 2001. – 366 с.
7. Теорія естетики. пер. з нім. / Т. Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с.
8. Українська естетика: традиції та сучасний стан: монографія / Лариса Левчук. – К.: Маклаут, 2011. – 339 с.

Список літератури

Основна література з етики

1. Аболіна Т., Єфименко В., Лінчук О. Етика: Навч. посібн. – К., 1992. – 328 с.
2. Етика. Навчальний посібник / За ред. Лозового В.О. – К., 2004. – 224 с.
3. Малахов В. Етика. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
4. Степаненко В. Етика в проблемних аналітичних задачах: Навч. посіб. – К.: Лібра, 1998. – 272 с.
5. Тофтул М.Г. Етика: Навч. посібн. – К.: Академія, 2005. – 416 с.

Додаткова література з етики

1. Білик Е.В. Сучасна енциклопедія етикету: 1000 правил і корисних порад. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2005. – 384 с.
2. Загальна декларація прав людини // Права людини в документах ООН. – Кн. 1. – Амстердам – К., 1997. с.
3. Йонас Г. Принцип відповідальності у пошуках етики для техногенної цивілізації. – К.: 2001. – 400 с.
4. Попович М.В. Нариси історії культури України. – К.: АртЕк, 1999. – 727 с.
5. Савельєв В.П. Етика: Навч. посіб. – 2-ге видання, випр. – Львів: Магнолія Плюс, 2006. – 244 с.

Основна література з естетики

1. Естетика: Навч. посіб. / За ред. Лозового В.О. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 208 с.
2. Естетика: Підручник / За редакцією Левчук Л. – К.: Вища школа, 2000. – 399 с.
3. Левчук Л.Т., Онищенко О.І. Основи естетики: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2000. – 271 с.
4. Сморгж Л.О. Естетика: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2005. – 334 с.

Додаткова література з естетики

1. Абрамович С.Д. Церковне мистецтво: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2005. – 206 с.
2. Білодід Ю.М., Поліщук О.П. Основи дизайну: Навч. посібник. – К.: ПАРАПАН, 2004.

3. Макаров А. Світло українського бароко. – К.: Мистецтво, 1994. – 287 с.
4. Основи художньої культури. – Ч. I.: Історія та теорія світової художньої культури. – Х., 1999.
5. Художня культура України: Навч. посіб. / Л.М. Масол, С.А. Ничикло, Г.І. Веселовська, О.І. Оніщенко. – К.: Вища школа, 2006. – 239 с.
6. Художня культура. Скорочений словник / За ред. В.О. Лозового (українською та російською мовами). – Харків, 1996.

Тематика контрольних робіт

1. Прості норми моралі та їх історична доля.
2. Учитель та учень (етичні концепції Платона й Арістотеля).
3. У лекціях християнської догматики.
4. Ідеал і дійсність: можливість гармонії (етичні пошуки Нового часу).
5. Вчення І. Канта про «практичний розум».
6. Моральний зміст Біблії.
7. Гуманістична етика Е. Фромма.
8. «Етика благоговіння перед життям» А. Швейцера.
9. Совість, обов'язок, честь, гідність, відповідальність як критерії морального вибору.
10. Моральні колізії сучасного суспільства.
11. Добро і зло через призму релігійних уявлень давніх українців (на матеріалах давніх українських міфів).
12. Моральні аспекти меценатства.
13. Проблеми сенсу життя в релігійних системах Сходу.
14. Моральний аспект сенсу життя ченця.
15. Сенс життя митця (на прикладах творчості Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рембрандта та ін.).
16. У чому полягає справжнє щастя людини?
17. Моральний аспект соціально-політичної діяльності вождів та лідерів у світовій (вітчизняній) історії.
18. Специфіка моральних конфліктів у сучасних умовах.
19. Шляхи розв'язання морального конфлікту.
20. Кар'єра і кар'єризм. Моральні аспекти «за» і «проти».
21. Приятелювання, товариськість і дружба як форми моральних стосунків.
22. Типологія кохання в історії етичної думки.

23. Любов і творчість (на прикладах життя і діяльності діячів науки, літератури та мистецтва).
24. Еволюція шлюбних відносин в історії людства.
25. Українська шлюбна традиція вчора і сьогодні.
26. Морально-правові аспекти кохання і шлюбу.
27. Сучасні моральні проблеми шлюбу та сім'ї.
28. Етичні проблеми біоетики.
29. Еколого-етичні традиції українського народу.
30. Спілкування: цінність чи потреба?
31. Етикет як естетика спілкування.
32. Етикет службового спілкування.
33. Культура мовлення як основа морального спілкування.
34. Роль естетики в сучасному суспільстві.
35. Естетика в системі гуманітарного знання.
36. «Прекрасне» — традиційний предмет вивчення естетики (характеристика основних теоретичних моделей).
37. Естетика античної класики.
38. Естетика Середньовіччя.
39. Естетика італійського Відродження.
40. Естетичні ідеї І. Канта (Г. Гегеля).
41. Естетичні концепції ХІХ ст.
42. Теоретична палітра естетики ХХ ст.
43. Мистецтво і релігія.
44. Мистецтво як форма знання.
45. Мистецтво і мораль.
46. Мистецтво і політика.

47. Естетика українського бароко.
48. Проблема дегуманізації у світі художньої культури ХХ століття.
49. Мистецтво постмодернізму.
50. Метаморфози абстрактного живопису.

Питання до заліку

1. Етика як філософська наука.
2. Виникнення та основні етапи становлення етики.
3. Походження та історичні типи моралі. Соціальна природа моралі.
4. Добро і зло як основні категорії моралі.
5. Моральна свобода і моральна відповідальність людини.
6. Проблема сенсу життя, смерті та безсмертя і її вирішення в етиці.
7. Справедливість як категорія етики.
8. Щастя як категорія етики.
9. Закоханість і любов. Любов як моральна цінність.
10. Мораль і професійна діяльність. Професійна етика та її види.
11. Поняття та основні правила етикету.
12. Моральні норми, поняття, категорії, принципи, цінності, ідеали як елементи моральної свідомості.
13. Соціальні функції і соціальна роль естетики.
14. Естетичні теорії.
15. Сутність і специфіка естетичного.
16. Категорії „прекрасне” і „потворне”.
17. Категорії „піднесене”, „героїчне” та „низьке”.
18. Категорії „трагічне” та „комічне”.
19. Роль естетики в сучасному суспільстві.
20. Історичні закономірності розвитку мистецтва.
21. Основні соціальні функції і соціальна роль мистецтва.
22. Система та класифікація видів мистецтва.
23. Види мистецтва та їх природа.
24. Основні етапи еволюції мистецтва.

25. Мистецтво як творчість. Художня творчість як об'єкт естетичного аналізу.
26. Походження і соціальна сутність мистецтва.
27. Етнічне, національне і загальнолюдське, їх прояви у мистецтві.
28. Етика та естетика, їх взаємозв'язок. Єдність морального та естетичного.
29. Естетика як наука і форма пізнання.
30. Співвідношення етичного та естетичного у житті й мистецтві.

Етика та естетика [Текст]: методичні вказівки до семінарських занять для здобувачів освіти освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр 24 Сфера обслуговування 241 Готельно-ресторанна справа денної форми навчання / уклад. Л.М.Кравчик – Любешів: ВСП «Любешівський ТФК ЛНТУ», 2023. – 60с

Комп'ютерний набір і верстка : Л.М.Кравчик
Редактор: Л.М.Кравчик

Підп. до друку _____ 2023 р. Формат А4.
Папір офіс. Гарн. Таймс. Умов. друк. арк. _____
Обл. вид. арк. _____ Тираж 15 прим.